

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Svazek 10

6. vydání

2023

**EUROPEAN POLITICAL
AND LAW DISCOURSE**

Volume 10

Issue 6

2023

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.6

Přístup redakce

Evropský politický a právní diskurz – mezinárodní časopis věnovaný mezinárodnímu právu, vnitřním právním předpisům evropských zemí, politologie, mezinárodním vztahům. Pro publikaci v časopisu přijímají se vysoce kvalitní články, což představují důležité inovativní, teoretické, koncepční, metodické a empirické příspěvky v příslušných oborech vědy.

V časopisu se uplatňuje systém anonymního recenzování pro ověření kvality vědeckých článků.

Evropský politický a právní diskurz má velký zájem zejména o interdisciplinární výzkumy v oblasti politologie a právní vědy, jsou to srovnávací analýzy nebo prozkoumání jednotlivých jevů. Zároveň vítáme jakékoliv výzkumy týkající se politických a právních problémů různých národních a mezinárodních institucí. Evropský politický a právní diskurz přijímá k publikaci jenom původní materiály a nebere v úvahu možnost zveřejňovat dříve tištěné články.

Redakční kolégie:

Olena Grynenko, doktor práva, Inštituce mezinárodních vztahů při Kyjevské Národní univerzitě Tarase Ševčenko (Ukrajina)

Marta Jacyšin, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (Ukrajina)

Darja Kibec', PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (Ukrajina)

Borys Kormich, doctor prava, professor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina)

Volodymyr Kuzmenko, doktor práva, profesor, Národní Akademie Kyjevské Mohyly (Ukraine) – *technický redaktor*

Tamara Latkovska, doktor práva, profesor, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina)

Volodymyr Lysyk, PhD, docent, Lvovská národní Frankova univerzita (Ukrajina)

Lilija Nevara, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (Ukrajina)

Bertrand Matieu, doktor práva, profesor Univerzity Pantheon Sorbonne Paris-I, Prezident Francouzské asociace ústavního práva, člen Vyšší Rady spravedlnosti (Francie)

Olexandr Merezhko, doktor práva, profesor, Krakovská Akademia jm. Andrzeja Frycza Modrzewskiego (Polsko)

Özgür Oguz, PhD v právu, docent Univerzita Anadolu (Turecko)

Anna Pišč, dr hab, profesorkyně, Katedra veřejného obchodního práva, Právnická fakulta, Univerzita v Bialostoku (Polsko)

Petra Joanna Pipková, PhD., JUDr., Centrum právní komparatistiky, Právnická fakulta, Univerzita Karlova (Česká republika)

Andreas Pottakis, Právni zástupce (doktorský titul, Oxfordská univerzita), člen Vědecké rady ECCLE, zástupce ředitele Akademie evropského veřejného práva (Řecko)

Julian Roberts, doktor práva, profesor, Oxfordská univerzita (Velké Británie)

Sergey Sayapin, doktor práva, KIMEP univerzita, Almaty, (Kazachstán)

Ksenija Smirnova, doctor právnických věd, profesorkyně, Kyjivská Nacionální univerzita jm. Tarase Ševčenko (Ukrajina)

Leonid Tymčenko, doktor práva, profesor, Výzkumný ústav fiskální politiky, Univerzita státní fiskální služby Ukrajiny (Ukrajina)

Alina Zamula, PhD., JUDr., docent, Národní letecká univerzita (Ukrajina)

Olena Chaltseva, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (Ukrajina)

Pavol Hrivik, PhD v oboru evropských a globálních studií, Trenčinská univerzita Alexandra Dubčeka (Slovensko)

Galina Kuz, doktor politických věd, profesor, Kharkivská Národní pedagogická univerzita G.S. Skovorody (Ukrajina)

Tetiana Krasnopolska, Ph.D, docent, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina) – *technický redaktor*

Daniela La Foresta, profesorkyně, Univerzita jm. Federico II ve m. Napoli (Itálie) – *zástupce šéfredaktora*

Mykola Lazarovych, doktor politických věd, profesor, Ternopilská Národní ekonomická universita (Ukrajina)

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, Profesor UG, vedoucí Institutu politických věd Univerzity v Gdaňsku (Polsko)

Tetiana Nagorniak, doktor politických věd, profesor, Doněcká Národní univerzita jm. Vasylia Stusa (Ukrajina)

Marina Nakchum, PhD v oboru antropologie, Londýnská ekonomická škola (Velké Británie)

Mykola Poliovy, doktor politických věd, profesor, Univerzita Komenského (Slovensko) – *šéfredaktor*

Marek Rewizorski, dr hab, Gdaňská Univerzita (Polsko)

Eugene Tsokur, doktor politických věd, profesor, Zaporožská Národní univerzita (Ukrajina)

Olena Ivanova, PhD. v oboru sociálních komunikací, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Tatiana Kuzněcova, PhD. v oboru sociálních komunikací, profesorkyně, Národní univerzita «Odeská právnická akademie» (Ukrajina)

Tetiana Kamenská, Doktor kyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Natalie Kovalisko, Doktor kyně společenských věd, profesorkyně, Lvivská Národní univerzita jm. Ivana Franko (Ukrajina)

Olena Lisejenko, Doktor kyně společenských věd, profesorkyně, Jižně-ukrajinská Národní pedagogická univerzita jm. K.D. Ušinského (Ukrajina) – *technický redaktor*

Vitalij Oniščuk, Doktor společenských věd, profesor, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Valentyna Podšyvalkina, Doktor kyně společenských věd, profesorkyně, Odeská Národní univerzita jm. I.I. Mečnikova (Ukrajina)

Administrativní redaktory:

Dilara Gadzhyieva, PhD v politických věd (Ukrajina)

Marina Kalashlinska, PhD v politických věd (Polsko)

Ilona Mišchenko, PhD in civil law and civil process, National University “Odessa Law Academy” (Ukraine)

Alina Polukhina, PhD v politických věd (Ukrajina)

Editorial Policy

The *European Political and Law Discourse* – international Journal of International Law, domestic Law of European countries, Political Science, Social Communications, International Relations, Sociology is a peer reviewed journal with blind referee system, which aims at publishing high quality articles that may bring innovative and significant theoretical, conceptual, methodological and empirical contributions to the fields.

The *European Political and Law Discourse* has a particular interest in interdisciplinary approaches to law, political science, social communications and sociology, whether through comparative or single case-study analysis, but by no means restricts its interests to these spaces, welcoming any relevant contribution from and about different parts of the World.

The *European Political and Law Discourse* accepts original articles which are not under consideration elsewhere at the time of submission.

Editorial Committee:

Olena Grynenko, Doctor of Laws, Institute of International Relations, Kyiv National Taras Shevchenko University (*Ukraine*)

Daria Kibets, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (*Ukraine*)

Borys Kormych, Doctor of Laws, Professor, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*)

Volodimir Kuzmenko, Doctor of Laws, Professor, National University of Kyiv Mohyla Academy (*Ukraine*) – *technical editor*

Tamara Latkovska, Doctor of Laws, Professor, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*)

Volodymyr Lysyk, PhD in Law, associate professor, Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Bertrand Mathieu, Doctor of Laws, Professor at the Université Panthéon, Sorbonne, Paris I, President of the French Association of Constitutional Law, member of the High Council for the Judiciary of France (*France*)

Oleksandr Merezko, Doctor of Laws, Professor, Andrzej Frycz Modrzewski Cracow Academy (*Poland*)

Lilia Nevara, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (*Ukraine*)

Özgür Oguz, PhD in Law, Ass.Prof, Anadolu University (*Turkey*)
Anna Piszcz, dr hab, Professor UwB, Faculty of Law, University of Białystok (*Poland*)

Petra Joanna Pipková, PhD, JUDr, Charles University Prague (*Czech Republic*)

Andreas Pottakis, Attorney at Law (D.Phil, Oxon), Member of Scientific Council at ECCL, Deputy Director at Academy of European Public Law (*Greece*)

Julian Roberts, Doctor of Laws, Professor of Criminology, University of Oxford, a member of the Sentencing Council of England and Wales (*Great Britain*)

Sergey Sayapin, Doctor of Laws, Assistant Professor, School of Law, KIMEP University Almaty (*Kazakhstan*)

Kseniia Smirnova, Doctor of Laws, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (*Ukraine*)

Leonid Tymchenko, Major Research Fellow, Research Institute of Fiscal Policy, University of State Fiscal Service of Ukraine (*Ukraine*)

Marta Yatsyshyn, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (*Ukraine*)

Alina Zamula, PhD in Law, associate professor, National Aviation University (*Ukraine*)

Olena Chaltseva, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University (*Ukraine*)

Pavol Hrivik, PhD in European and Global Studies, Alexander Dubcek Trencin University (*Slovakia*)

Galina Kuts, D.Sc. in Political Science, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (*Ukraine*)

Tetyana Krasnopolska, PhD in Political Science, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*) – *technical editor*

Daniela La Foresta, Professor, Naples Federico II University (*Italy*) – *vice-editor-in-chief*

Mykola Lazarovych, D.Sc. in Political Science, Professor, Ternopil National Economic University (*Ukraine*)

Arkadiusz Modrzejewski, dr hab, Professor UG, Head of the Institute of Political Science, University of Gdansk (*Poland*)

Tetyana Nagorniyak, D.Sc. in Political Science, Professor, Vasyl' Stus Donetsk National University (*Ukraine*)

Marina Nahum, PhD in Anthropology, London School of Economics (*Great Britain*)

Mykola Polovyi, D.Sc. in Political Science, Professor, Comenius University (*Slovakia*) – *editor-in-chief*

Marek Rewizorski, dr hab, University of Gdansk (*Poland*)

Evgen Tsokur, D.Sc. in Political Science, Professor, Zaporozhye National University (*Ukraine*)

Olena Ivanova, Doctor of Social communications, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (*Ukraine*)

Tetiana Kuznietsova, Doctor of Social communications, Professor, National University "Odessa Law Academy" (*Ukraine*)

Tetiana Kamenska, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (*Ukraine*)

Nataliia Kovalisko, ScD in Sociology, Professor, Ivan Franko National University of Lviv (*Ukraine*)

Olena Liseienko, ScD in Sociology, Professor, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushynskyi (*Ukraine*) – *technical editor*

Vitalii Onyschuk, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (*Ukraine*)

Valentyna Podshyvalkina, ScD in Sociology, Professor, Odesa I.I.Mechnikov National University (*Ukraine*)

Administrative Editors:

Dilara Gadzhyieva, PhD in political science (*Ukraine*)

Marina Kalashlinska, PhD in political science (*Poland*)

Ilona Mishchenko, PhD in law, National University “Odessa Law Academy” (*Ukraine*)

Alina Polukhina, PhD in political science (*Ukraine*)

The Journal is indexing by Index Copernicus:

<https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=42760>

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Evidenční číslo: MK ČR E 22311

Vydavatel: BEROSTAV DRUŽSTVO

Adresa: Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

Table of contents**POLITICAL INSTITUTIONS AND PUBLIC ADMINISTRATION**

Dmytro Yagunov, THE NATURE OF PRISON REFORM IN UKRAINE: POLICY, PENOLOGICAL NIHILISM AND THREATS TO THE REHABILITATION PARADIGM	5
Oleksiy Voytovych, SOCIAL ASPECTS OF DOMESTIC POLICY OF SUSTAINABLE DEMOCRACY COUNTRIES (RETROSPECTIVE VIEW)	16

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

Uliana Yarymovych, PROBLEMATIC ISSUES OF EXERCISING AND PROTECTING THE SHAREHOLDER'S RIGHT TO MANDATORY REDEMPTION OF SHARES BY A STOCK COMPANY IN UKRAINE	22
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in Czech)	29
REQUIREMENTS TO MANUSCRIPTS (in English)	34

POLITICAL INSTITUTIONS AND PUBLIC ADMINISTRATION

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.6.1

Dmytro Yagunov, D.Sc. in Political Science, Ph.D. in Public Administration, MSc in Criminal Justice

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2822-2268>

Eberhard Karls University of Tübingen, Tübingen, Germany

Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, Ukraine

THE NATURE OF PRISON REFORM IN UKRAINE: POLICY, PENOLOGICAL NIHILISM AND THREATS TO THE REHABILITATION PARADIGM

Дмитро Ягунов, д. політ. н., к. н. держ. упр., MSc in Criminal Justice

Тюбінгенський університет імені Еберхарда і Карла, м. Тюбінген, Німеччина

Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця, Україна

ПРИРОДА ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ: ПОЛІТИКА, ПЕНОЛОГІЧНИЙ НІГІЛІЗМ ТА ЗАГРОЗИ РЕАБІЛІТАЦІЙНИЙ ПАРАДИГМИ

The article contains a critical analysis of prison and probation reforms in Ukraine that have been implemented since 1991. The author emphasizes the main thesis that prison reform cannot be narrowed down to "improving the conditions of prisoners in prisons" and "improving the material conditions of prisons". Instead, prison and probation reform is a comprehensive improvement of the public administration of the prison and probation system and a rethinking of the mission of the prison system, where the emphasis should be on transparency, public policy analysis and proper evaluation of the criteria of public policy in the sphere of prisons and probation.

The author emphasizes that the Ukrainian prison and probation system still does not have a clear program document developed according to established public policy criteria, and therefore the mission of the prison system is not properly identified. This situation, in turn, leads to a gap, firstly, between the aims of the judicial system and the aims of the prison system. Additionally, it leads to a gap between the declared and real aims of the prison system itself. Moreover, a large gap exists between the expectations of taxpayers who fund the prison and probation system and the actual social and criminological consequences of its activities.

The article emphasizes that there are currently no indicators for assessing the effectiveness and efficiency of the Ukrainian prison system that have been developed systematically and dynamically. The evaluation of prison and probation policy through the recidivism rate is formally criticized, but no alternatives to this indicator are proposed. At the same time, the real recidivist rates after prison and probation supervision are in the "shadows". Therefore, we cannot evaluate the processes and results of prison and probation reforms by this indicator, which, even if declared occasionally, is clearly fragmented.

The public administration of the prison system of Ukraine in its current form remains mostly a rather chaotic activity aimed at "streamlining the execution of criminal sentences", but has not yet become a sphere of "development and implementation of public policy in the field of execution of criminal sentences".

Ukrainian penal science in its current form is characterized by its deep declarative nature, excessive formalism, attachment to outdated quasi-methods of scientific knowledge, detachment from the practical needs of the penitentiary system, and sometimes simply from reality. The alternation of "approaches," "methods," and scholastic evaluations of Soviet (both in time

and in spirit) dissertations does not advance national penal science, which continues to be captive to formal views of prison.

Within the framework of modern penal science, prison continues to be covered mainly as a structural part of the formal law enforcement system, which is supposedly not influenced by economic factors and does not form part of the system of modern social control, which actually detaches penitentiary science from reality.

Keywords: Ukraine, prison and probation reform, prison system, recidivism rates, penal science, conditions of detention, goals of punishment, rehabilitation paradigm, aims of punishment, social control, European Court of Human Rights, torture, European Committee for the Prevention of Torture.

Чому в Україні пенітенціарних реформ так багато за кількісними показниками і чому водночас їх так мало за показниками якості? Чому українська в'язниця є такою прозорою та водночас такою максимально закритою від суспільства? *Скільки коштує українська в'язниця платникам податків? Що українська в'язниця робить, для того, щоб платники податків були задоволені якістю послуг, що надається пенітенціарною системою? Яке місце посідає реабілітаційна парадигма у діяльності пенітенціарних установ в Україні? Чи дійсно «убезпечення суспільства» є фактичною місією української пенітенціарної системи? Заради чого взагалі функціонує українська пенітенціарна система? Ці та інші питання залишаються відкритими на фоні численних формальних кроків, спрямованих на реалізацію пенітенціарних реформ у нашій державі, починаючи з 1991 року.*

Початок 1990-х – початок 2000-х років був періодом великого *пенітенціарного оптимізму*, де покращення якості державного управління пенітенціарною системою України подавалося як здебільшого політико-механічний крок з формулою: *«збільшення фінансування пенітенціарної системи + покращення матеріальних умов у пенітенціарних установах + створення національної моделі пробації + зменшення кількості ув'язнених»*. При цьому потрібно наголосити, що, без сумніву, великим досягненням було відділення в'язниці від поліції та створення автономного пенітенціарного відомства.

Проте, як засвідчив час, і кількість ув'язнених зменшилася в чотири рази (що само по собі є, без сумнівів, значним досягненням української влади), і матеріальне забезпечення пенітенціарної системи покращилося у 8-10 разів (щонайменше), і національна модель пробації була створена (включно із нещодавнім запровадженням нового виду покарання у вигляді пробації).

Проте – якщо говорити з концептуальних позицій – пенітенціарна реформа до цього часу залишається предметом фрагментарних (тактичних максимум) кроків, окремих ініціатив та предметних сфер, які нерідко обмежуються точковими індивідуальними проектами західних партнерів. Той факт, що за усі роки незалежності Україна так і не збудувала жодного сучасного слідчого ізолятору та не знайшла ані бюджетного фінансування, ані приватного інвестора принаймні для одного сучасного слідчого ізолятору, говорить про нерезультативне та неефективне державне управління пенітенціарною системою¹.

Більше того, окремі політичні авантюри на кшталт *«пенітенціарних слідчих»* довели, наскільки легко та блискавично пенітенціарна система може ставати «розмінною монетою» для окремих політиків за сірими політичними домовленостями. Більше того, найбільш розрекламована вітчизняна пенітенціарна реформа – пенітенціарна реформа (2015 – 2016) – була очевидно популістською, непродуманою, а тому призвела вже у 2017 році фактично до повернення тієї моделі державного управління пенітенціарною системою, що існувала до реформи.

Тому у цій статті ми б хотіли зробити особливий та принциповий наголос: пенітенціарну реформу не можна підмінити *«покращенням фінансування пенітенціарної системи»* та *«покращенням умов утримання ув'язнених у пенітенціарних установах»*. Останнє – це питання, що політиками

¹ Ягунов, Д. (2019). Пенітенціарна політика в Україні (2015-2019): результати, виклики та порядок денний нової реформи. *European political and law discourse*, 6(3), 160-169; Ягунов, Д. (2020). Реформа пенітенціарної системи України (2015 – 2020): *quidquid agis, prudenter agas et respice finem*. *European political and law discourse*, 7(3), 47-58; Ягунов, Д. (2020). Українська пенітенціарна політика (1991-2020): узагальнення модулів та оцінка основних показників. *European political and law discourse*, 7(5), 109-158; Ягунов, Д. (2017). 95 тез: диспут щодо сутності та спрямованості пенітенціарної реформи (з нагоди 500-річчя тез доктора Мартіна Лютера, представлених у Віттенберзі року 1517-го). *European political and law discourse*, 4(2), 257-263.

та менеджерами має розумітися само собою, і будь-які покращення у цій сфері мають сприйматися як природні, повсякденні та необхідні кроки – в силу того, що Україна проголошена соціальною та правовою державою, і, на додаток, будучи членом Ради Європи, взяла на себе відповідні політичні, юридичні та соціальні зобов'язання. У численних доповідях Європейського комітету з питань запобігання катуванням надаються конкретні «рецепти» приведення умов утримання ув'язнених до мінімального рівня, причому такі «рецепти» по суті є однаковими для усіх країн Ради Європи.

Проте якщо найбільша країна Європи за 30 років не змогла привести умови утримання ув'язнених до загальноєвропейського рівня, і не збудувала жодної нової в'язниці за сучасними будівельними проектами, це вказує на те, що пенітенціарна сфера усіма українськими урядами розглядалася як другорядна та неважлива для держави, де держава, у свою чергу, не змогла знизити рівень корупції в самій пенітенціарній системі до рівня, який можна вважати розумним (хоча не будемо забувати, що в'язниця – це лише модель). Тому чим більше покращення матеріальних умов у в'язницях декларується політиками та функціонерами як *досягнення*, а не як *повсякденний робочий процес*, тим більше у неупередженого спостерігача виникає сумнівів у тому, що покращення умов утримання ув'язнених відбувається насправді.

Якщо говорити про найбільшу загрозу пенітенціарній політиці та пенітенціарній системі, то нею є *політичний популізм*, що дуже влучно відобразив Ентоні Бьорджес у своєму «Механічному апельсині»: «Газета, що опинилася у мене в руках, цілком ймовірно, була *урядовою*, тому що єдине, чому присвячувалася вся перша сторінка, це щоб кожен неодмінно доклав усіх зусиль для переобрання уряду на новий термін під час загальних виборів, до яких начебто залишалося зо два тижні або три. Хвалькувато розписувалися, як багато уряд зробив за останній рік, наскільки зріс експорт, які великі в нього успіхи на міжнародній арені, як покращилася соціальна захищеність тощо. Але *найбільше* уряд хвалився тим, як йому за останні півроку вдалося нібито зробити вулиці безпечнішими для всіх законослухняних жителів, кому доводиться ходити ними вечорами. Це, мовляв, було досягнуто збільшенням платні поліцейським та більш суворим ставленням поліції до девіантних молодиків, збоченців та грабіжників»¹.

Тому, якщо український політик хоче привернути до себе увагу на політичній арені, відновити політичну репутацію або розпочати кар'єрний старт саме як політика *просоціального*, достатньо публічно оголосити про «катів-пенітенціаріїв» або «гулагівське минуле», а тому заснувати черговий «державний інститут виправлення злочинних елементів, який *звільняє останніх від кримінальних інстинктів всього за два тижні*» і в якому девіанти стають «законослухняними добрими громадянами»².

Цілі кримінального покарання є окремим питанням для осмислення реального стану справу у пенітенціарній системі України та наслідків функціонування пенітенціарної системи. Якщо бути лаконічним, то навколо реабілітації девіантів у політиці, пенітенціарних практиках та пенітенціарній науці збудовано *квазірелігійний ореол*, де політики, дотичні до реформ судової та пенітенціарної систем, і функціонери системи кримінальної юстиції перетворилися на жреців реабілітаційного «культу», при цьому демонструючи явний нігілізм щодо цієї «релігії» та зневіру у саму реабілітаційну парадигму³.

В Україні створилася дивна й водночас небезпечна ситуація, коли про інші традиційні цілі кримінального покарання, крім реабілітації, говорити стало немодним та навіть неетичним, або не створювати навколо себе враження, що, мовляв, «ти не віриш у реабілітацію» (можна згадати окремі проекти законів, зареєстровані у парламенті, про визначення реабілітації злочинців єдиною метою кримінального покарання)⁴.

Як наслідок, судова система України, цитуючи Мішеля Фуко – це коли «*не думайте, що вирок, які виносимо ми, судді, породжені бажанням покарати; ні, вони покликані виправляти, напоумляти,*

¹ Берджес, Э. (2010). *Заводной апельсин*. Москва: АСТ: Астрель; Ягунов, Д. (2020). *Пенітенціарна політика як складова соціального контролю*. Одеса: Фенікс.

² Берджес, Э. (2010). *Заводной апельсин*. Москва: АСТ: Астрель.

³ Ягунов, Д. (2018). Містично-релігійні засади сучасного українського пенітенціарного менеджменту. *European political and law discourse*, 5(3), 61-67.

⁴ Yagunov, D. (2014). Morality of penal theories in the XXI century. *European political and law discourse*, 1(6), 30-37; Ягунов, Д. (2011). Загальна превенція як мета покарання (філософсько-правовий та кримінологічний аналіз). *Актуальні проблеми європейської інтеграції*, 6, 84-114; Ягунов, Д. (2011). Реабілітація злочинців як мета покарання: атавізм або вимушена необхідність? *Актуальні проблеми держави і права*, 60, 145-153.

«зцілювати»». Тому, в українському контексті – як ніколи – «техніка виправлення витісняє з покарання власне спокуту вчиненого зла та звільняє суддів від презирливого карального ремесла. Нове правосуддя і деякі його вершители начебто соромляться карати, що, втім, не завжди виключає старанність».

У цьому контексті нам ще більше видається далекоглядною та блискучою думка Зігмунта Баумана, що «символічна невдача в'язниці залишається стійким виправданням покарання, проте покарання «*нереабілітаційного*»¹. Як слушно зазначив Бауман, «на відміну від епохи, коли під оплески освіченої публіки в Амстердамі відкрився виправний дім, сьогодні питання «реабілітації» є не скільки дискусійним, скільки неактуальним»². «Те, що ув'язнені роблять у своїх одиночних камерах, нікого не хвилює. Головним є те, що вони там просто перебувають»³.

І тому, розвиваючи позицію Баумана, не можна не помітити яскраве українське ристалище, на якому українські політики, судді, функціонери та менеджери системи кримінальної юстиції, кримінологи та пенітенціаристи помпезно «ламають списи» через питання ідеології кримінального покарання.

Проте ми будемо мати сміливість продовжити думку Баумана для нагальних потреб аналізу українського пенального ландшафту та наголосити: *ці питання вже давно вирішено*. І всупереч тому, що у мисленні сучасних західних політиків, менеджерів та практиків пенітенціарної системи найважливіші зміни полягають як раз у відсутності щирих або лицемірних «*декларацій про реабілітаційні наміри*», в Україні майже кожен політик, менеджер пенітенціарної системи або науковець намагається переконати суспільство та експертне середовище, що саме він/вона задекларував(ла) найбільшу кількість таких декларацій, а тому може по праву претендувати на найбільшу кількість умовних «*пенітенціарних чеснот*».

Свого часу блискучий Мішель Фуко, аналізуючи зникнення публічних страт із застосуванням тортур, наголосив, що цей перехід «надто поспішно й категорично пояснили процесом «гуманізації», відмахнувшись тим самим від необхідності подальшого аналізу». Тому і для нас так само ця поспішність у поясненні переходу від радянської в'язничної системи до пенітенціарної системи України під гаслами «гуманізації» також не може не викликати критичного ставлення⁴.

Проте усі ці речі вітчизняному державному управлінню пенітенціарною системою та науці видаються занадто радикальними, а відтак – *незручними*, щоб вписуватися у соціально, як це декларується, орієнтовані «стратегії реформування пенітенціарної системи».

Тому, як на нашу думку, найкращим відображенням сутності поглядів на реабілітацію злочинців в Україні має стати *відсутність декларативного відображення сутності поглядів*. Саме такий підхід буде політично та соціально *чесним* – саме такий, як це відображено у кінострічці «*Shawshank Redemption*»: «Я навіть не уявляю, що означає «*перевиховався*». ... Для мене це лише кліше, що використовують політики».

Українська пенітенціарна доктрина та наука продовжують рухатися по коліях *міфологізації реабілітації*. Вітчизняна *реабілітаційна релігія* базується на віруваннях і доволі пасивно очікує, коли ж хто-небудь – якийсь новий пенітенціарний «месія» – зможе довести, що реабілітація дійсно спрацьовує *настільки*, щоб включати її до переліку реальних цілей покарання.

Продовжуючи думку Стенлі Коєна щодо підстав про політичного виправдання реабілітаційної парадигми у сучасних умовах, можна сказати, що українська пенітенціарна ідея – це суміш «*євангелічних*» та «*вігядливих*» аргументів (і це у найкращому випадку)⁵. При цьому ніша «*нігілістичних*» аргументів залишається порожньою, чим надає створює великий дисбаланс для пенітенціарної *квазі*-політики та науки.

Насамкінець, ми б хотіли наголосити на важливому аспекті реабілітації девіантів як *мети* соціального контролю та *політики* соціального контролю. Йдеться про *моральність* реабілітації, причому лише таке формулювання може поставити на порядку денному питання: як реабілітація девіантів як *rationale* політики соціального контролю взагалі може бути *аморальною*?

¹ Бауман, З. (2004). *Глобализация. Последствия для человека и общества*. Москва, 156-159.

² Там само.

³ Там само.

⁴ Ягунов, Д. (2021). Каткування як елемент соціального контролю у XXI столітті (політичні та правові аспекти). *Політичне життя*, 1, 66-83.

⁵ Cohen, S. (1985). *Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification*. Polity Press in association with BlackweU Publishers Ltd, 181.

Гадаємо, що з позиції моралі зазначену вище проблематику дуже влучно відобразив Фрідріх Ніцше: «Черв'як, на якого наступили ногою, перегортається догори. У такому стані він має менше шансів бути розчавленим. На мові моралі це – *смирненість*»¹. Між тим від девіанта, який перебуває під «парасолькою» соціально-контрольних заходів «реабілітаційної» спрямованості держава вимагає насамперед *смирненості*.

Ніцше продовжує: «В усі часи хотіли «виправляти» людей: це головним чином і називалося *моральністю*. Проте саме під цим словом розумілася зовсім інша тенденція. ... Покарання, якому піддавали відому породу людей, стали називати *покращенням*. ... Назвати приборкання тварини його *покращенням (виправленням)* – це буде здаватися нам жартом»². Тому, наголошує Ніцше, чи навряд стане кращою людина, яку «*виправив ксьондз-єзуїт*»³.

Для української пенітенціарної політики, практики та науки є неприйнятним, що реабілітація девіантів – це також *насильство*, але насильство політично виправдане, що відбувається на основі формальних процедур і правил, за умови, що реабілітація стає обов'язком для девіантів⁴. Доцільно пригадати слушну думку Герберта Спенсера, що громадянин має право добровільно відмовитися від захисту з боку законів та оголосити себе поза законом⁵. Враховуючи, що реабілітація девіантів – це складова політики соціального контролю, «*не можна примусити людину брати участь у політичній комбінації, не порушивши закон рівної свободи*»⁶. Тому, гадаємо, потрібно взяти до уваги думку Ніцше, що «*моральність покарання та моральність приборкання, судячи до засобам їх досягнення, варті одна одній*»⁷.

Щодо штучної «сором'язливості» українських суддів, які декларують себе пророками «*морального зцілення через покарання*», яке транспортується до функціонерів пенітенціарної системи та політиків, то потрібно нагадати, що, безумовно, Європейський суд з прав людини, робить особливий акцент на *реабілітації*, тобто реінтеграції засудженого до суспільства («*James, Wells and Lee v. the UK*», Para 209; «*Dickson v. the UK*» [GC], Para 28; «*Murray v. the Netherlands*» [GC], Para 100; «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], Para 72).

ЄСПЛ визнає легітимною політику *прогресивної соціальної реінтеграції засуджених*. ЄСПЛ визнає цінність тимчасового звільнення, що дозволяє соціальну реінтеграцію злочинців, навіть коли вони були засуджені за насильницькі злочини («*James, Wells and Lee v. the UK*», Para 209; «*Dickson v. the UK*» [GC], Para 28; «*Murray v. the Netherlands*» [GC], Para 100; «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], Para 72).

Більше того, ЄСПЛ посідає абсолютно виправдану просоціальну позицію щодо «довічників»: навіть довічне позбавлення волі повинно мати явно виражену реабілітаційну спрямованість та переслідувати на практиці мету реабілітації злочинців («*Petukhov v. Ukraine (№ 2)*», Para 181).

Європейський комітет за питань запобігання катуванням також сформував великий масив практики з великим акцентом на *реабілітацію ув'язнених*, які утримуються у закритих закладах: «Комітет повинен повторити свою рекомендацію владі продовжувати максимально використовувати альтернативи тюремному ув'язненню та заходи, що сприяють *реінтеграції ув'язнених до суспільства*»⁸.

Проте не одна реабілітація як *rationale for punishment* перебуває на порядку денному, а тому ЄСПЛ ідентифікує законні наступні пенеологічні підстави для ув'язнення, що включає *punishment, deterrence, public protection* та *rehabilitation* («*Murray v. the Netherlands*» [GC], Para 100).

Водночас не можна не зробити наголос на тому, як ЄСПЛ наголошує на важливій потребі «врятування» реабілітаційної парадигми з «кризи реабілітаційного ідеалу», в якій та опинилася з 1970-х років після вибухоподібного дослідження Роберта Мартінсона: «Кримінологи посилаються на різноманітні функції, які традиційно очікуються від покарання, включаючи *retribution, prevention, protection of the public, rehabilitation*. Однак останніми роками спостерігається тенденція приділяти більшу увагу реабілітації, про що свідчать, зокрема, правові документи Ради Європи» («*Dickson v. The UK*» [GC], Para 28; «*Mastromatteo v. Italy*» [GC], Para 72).

¹ Ніцше, Ф. (2012). *Падение кумиров*. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 15.

² Там само, 57.

³ Там само.

⁴ Кубанцев, С. (2005). Терапевтическая юриспруденция: американская модель. *Право и политика*, 8, 69-77.

⁵ Спенсер, Г. (2013). *Социальная статика*. Киев: Гама-Принт, 203.

⁶ Там само.

⁷ Ніцше, Ф. (2012). *Падение кумиров*. СПб.: Азбука, Азбука-Аттикус, 60.

⁸ СРТ (2020). *Report on the visit to Moldova, 28 January – 07 February 2020*, Para 40, 25.

При цьому, яке наголошує ЄСПЛ, «кара (відплата) залишається однією з цілей позбавлення волі («James, Wells and Lee v. the UK», Para 209; «Dickson v. the UK» [GC], Para 28; «Murray v. The Netherlands» [GC], Para 100; «Mastromatteo v. Italy» [GC], Para 72).

Так само основними функціями ув'язнення є захист суспільства, у тому числі шляхом унеможливлення вчинення повторних злочинів («James, Wells and Lee v. the UK», Para 209; «Dickson v. the UK» [GC], Para 28; «Murray v. the Netherlands» [GC], Para 100; «Mastromatteo v. Italy» [GC], Para 72).

Більше того, «[ЄСПЛ] переконаний, що у справах, які стосуються позбавлення волі для цілей захисту суспільства, реальна можливість реабілітації є необхідним елементом будь-якої частини ув'язнення, яка має бути виправдана виключно посиланням на захист суспільства» («James, Wells and Lee v. the UK», Para 209). Однією з важливих функцій тюремного ув'язнення є захист суспільства, наприклад, шляхом запобігання повторному вчиненню злочину злочинцем і, таким чином, завданню подальшої шкоди («Mastromatteo v. Italy» [GC], Para 72).

Є важливим, що ЄСПЛ фактично формує два важливих висновки.

По-перше, реабілітація девіантів – це не автономна мета кримінального покарання (як порівняти з іншими цілями кримінального покарання). Це – інструмент забезпечення суспільства від загроз рецидивної злочинності (згадаймо місію служби пробації у Законі України «Про пробацію»). Це – інструментальна мета, яка перебуває в залежності від інших цілей кримінального покарання, в основі якої перебуває «реалізація особистої відповідальності» («Dickson v. the UK» [GC], Para 28).

По-друге, комплексний підхід до цілей покарання вимагає реалізації «принципу прогресування»: під час відбування покарання ув'язнений повинен поступово просуватися крізь пенітенціарну систему, таким чином переходячи від перших днів відбування покарання, коли наголос може бути зроблений на карі (punishment) та відплаті (retribution), до останніх етапів, коли наголос повинен бути зроблений на підготовці до звільнення («Dickson v. the UK» [GC], Para 28).

З огляду на «кризу реабілітаційного ідеалу» та практику ЄСПЛ ми можемо дійти висновку, що сьогодні ми є свідками становлення системи постреабілітаційних тотальних інституцій в оновленій системі соціального контролю, яка характеризується наступним:

1. Наявність мети реабілітації у переліку цілей заходів соціального контролю (зокрема покарання) обумовлена стійким реабілітаційним міфом. Занепад реабілітаційного ідеалу, що стався у 1970-х роках та продовжується сьогодні, відбувся не тому, що були знайдені докази, що реабілітація «не працює». Це відбулося, що не було знайдено доказів того, що реабілітація «працює», особливо враховуючи неймовірно високі надії, що покладалися не реабілітацію¹.

2. Ми не можемо зробити категоричний висновок, що реабілітація має зникнути з переліку цілей соціального контролю за девіантами. Проте ми можемо впевнено сказати, що у переліку цілей заходів соціального контролю реабілітація займає маргінальне становище.

3. На відміну від інших цілей заходів соціального контролю за девіантами ми не можемо сьогодні надати чіткого визначення ані сутності виправлення, ані критеріїв виправлення за винятком достатньо вульгарного критерію рецидивізму, використання якого для аналізу реабілітаційного потенціалу кримінального покарання призводить для невтішних для реабілітації висновків.

4. Щодо реабілітації ув'язнених, то її міфологізація набуває ще більшого виміру з огляду на категорично негативний вплив тотальних інституцій на особистість людини.

5. Тим не менш, наявність самої такої мети виконує символічну функцію. Символізм реабілітації є невідчутним, проте саме він відповідає за збереження у XXI столітті соціального спрямування систем соціального контролю національних держав.

6. Саме реабілітація девіантів надає політиці соціального контролю гуманістичної спрямованості, а тому її збереження є потрібним для запобігання перетворенню політики соціального контролю на інструмент тоталітаризму. Водночас це не означає, що реабілітація девіантів має широкую індульгенцію існувати сама в собі – без доказів своєї ефективності. Більше того, само в умовах суспільства Постмодерну до реабілітації висуваються більші вимоги щодо доведення своєї корисності, аніж коли-небудь раніше. Інакше найближчим часом ми можемо очікувати появи умовного «другого Мартінсона», удар якого по реабілітаційній складовій соціального контролю може бути останнім.

¹ Ягунов, Д. (2010). «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4, 28-30.

7. Небезпека реабілітації злочинців у рамках пенітенціарної системи як мети політики соціального контролю, окрім недосяжності формально проголошених її абстрактних цілей, містить у собі й інший проблемний аспект, який полягає у тому, що реабілітація надається і нав'язується злочинцеві як певні соціальні ліки від певних соціальних хвороб. Причому в процесі здійснення такого соціального лікування злочинець розглядається не як Людина, а як *об'єкт*, який піддається діагностиці, розподілу, класифікації та оцінці ризиків з боку такого об'єкту, що ставить на порядку денному питання щодо *етичної* складової реабілітації як мети політики соціального контролю.

8. Насамкінець, говорячи про кризу реабілітаційного ідеалу, було б доцільним поглянути на цю проблему під іншим кутом: можливо із самого початку ідеологи реабілітації перебрали на себе *занадто складне завдання* – змінити щось у Людині або навіть саму Людину.

9. Криза реабілітаційного ідеалу не могла пройти непоміченою по пенологічному полю. Відповідний вакуум був одразу ж заповнений оновленою концепцією небезпечного стану особи, «ризиками» та «менеджментом ризиків», через що можна стверджувати про *моральну відповідальність реабілітаційної парадигми*.

Проте про усі ці речі вітчизняні пенітенціарна *квазі*-політика та наука не говорять. Внаслідок цього головною жертвою нігілістичного ставлення до реабілітаційної парадигми, власне, є сама реабілітаційна парадигма, яку, по-перше позбавили справжньої віри, а, по-друге, прирівняли до «*покращення умов утримання*» та «*відсутності практик неналежного поведіння у місцях несвободи*». При цьому система кримінальної юстиції (включаючи пенітенціарну систему) та її функціонери забули про кару, загальну превенцію та неприховано позитивістське *incapacitation*¹. Причому та «людяність» при призначенні покарання, яку так дбайливо «випестували» судді, політики та функціонери системи кримінальної юстиції, як засвідчив час, перетворилася у багатьох випадках на завуальовану форму корупції.

Одним з таких прикладів є злочин торгівлі людьми, який всупереч усім раціональним уявленням про вид та суворість покарання, що має призначатися суддями за його вчинення, в Україні традиційно карається переважно *умовним покаранням*, що підриває усю довіру потерпілих та суспільства до системи правосуддя, на що у відповідному Звіті (2023) про торгівлю людьми в Україні цілком слушно звертав увагу Державний департамент США².

Питання щодо *рецидивної злочинності* посідає окреме місце у нашій дискусії. Ми вважаємо за доцільне погодитися з думкою Мішеля Фуко, який слушно наголосив: «*Якщо беруться за справу виправлення злочинця, його здебільшого намагаються виправити в силу загрози рецидивного злочину*»³.

При цьому, якщо порушити базове питання оцінки пенітенціарної системи будь-якої країни, а саме «*скільки відсотків ув'язнених/пробаціонерів вчиняє рецидивний злочин упродовж 3 – 5 – 7 років після відбування покарання*», то в українській пенітенціарній політиці виникає вакуум, який заповнюється черговими популістськими деклараціями про «*реабілітаційні наміри*» та про «*1,5% рецидивної злочинності*».

Окрема складова пенітенціарної реформи – реформа системи пробації – не менше страждає від популізму та формалізму. Широке запровадження інструментів *оцінювання ризиків* (суто позитивістського – давайте не забувати – інструменту забезпечення суспільства) на фоні піднесення – навіть не реабілітаційної парадигми, а саме *інтерпретованих у класичній манері декларацій про реабілітаційну парадигму* – призвело до розбалансованості концептуальної платформи пробації в Україні. Створюється враження, що до національної моделі пробації так і не була належним чином

¹ Ягунов, Д. (2010). Категорія «небезпечний злочинець» у сучасному кримінальному законодавстві зарубіжних країн. *Актуальні проблеми політики*, 39, 352-361; Ягунов, Д. (2020). *Sex offenders* у політиці соціального контролю: до питання про реактуалізацію концепції небезпечного стану особи. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, 3(13), 115-129.

² Yagunov, D., Gamzyan, A., Haverkamp, R. (2023). Human Trafficking in Ukraine According to Police Statistics (January 2006 – May 2023). *Politology Bulletin, Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 89, 367-382; Yagunov, D., Kuryliuk, Y., Chernousov, A., Haverkamp, R. (2023). Human Trafficking in Ukraine and Satellite Crimes: Transformation of Criminological Indicators (January 2006 – April 2023). *European Political and Law Discourse*, 10(3), 5-38; U.S. Department of State. (2023). *2023 Trafficking in Persons Report: Ukraine* <www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/ukraine> (2023, жовтня, 01).

³ Фуко, М. (2011) *Безопасность, территория, население. Курс лекций, прочитанных в Колледж де Франс в 1977 – 1978 уч. г.* СПб., 21.

імplementована місія, задекларована у Законі України «Про пробацію», а саме *убезпечення суспільства*», що додатково вказує на відстань між задекларованими та реальними цілями пенітенціарної системи (включаючи пробацію).

Українська пробація – донька в'язниці – «виросла» з кримінально-виконавчої інспекції та стала настільки «дорослою», щоб створити окрему від пенітенціарної системи філософію, причому настільки окрему, щоб заявити про свою самостійність та автономність від в'язниці. Проте, як це часто буває, підлітковий максималізм зникає, коли виникає потреба обернутися назад та проаналізувати досвід сусідів, які створили пробацію та, як наслідок, мають національні моделі пробації з історією у 150 – 200 років¹.

Головною проблемою української моделі пробації є те, що в Україні вона сприймається як ідеологічно, концептуально та філософська *незмінна концепція*, хоча насправді у зарубіжних країнах концепція пробації змінювалася неодноразово, причому змінювалася радикально. Концепція пробації докорінно перероблялася у рамках різних моделей і – що є більш важливим – залежно від економічних впливів та пріоритетів соціального контролю за реальними, уявними або задекларованими девіантами². Проте в Україні на озброєння була взята модель початку ХХ століття, оновлена концептом «оцінювання ризиків», що, власне, і є базовою характеристикою української «повноцінної» моделі пробації.

Пенітенціарна наука заслуговує на окрему увагу в силу того, що, здається, вона застигла у незрозумілому стані, який наблизений до анабіозу. На фоні 50-річчя *анти-реабілітаційної* наукової революції Роберта Мартінсона, завдяки якій світова пенітенціарна політика та практика до цього часу не можуть вийти зі стану реабілітаційної кризи, вітчизняні наукові дискусії щодо того, коли саме «кримінально-виконавча система перетвориться на пенітенціарну» або про «епохальну роль» прокурорського нагляду у забезпеченні прав ув'язнених видаються схоластичними та відірваними від реальних потреб пенітенціарної системи, особливо беручи до уваги, що як такої науки там, власне, немає³.

Про пенітенціарну систему України та в цілому про в'язницю українська пенітенціарна наука ніколи не говорила відверто. Пенітенціарна наука говорила про в'язницю так «*відверто*», як «*відверто*» говорять на телевізійних шоу зі штучно зібраною аудиторією «експертів», які такими експертами не є і не можуть бути.

Можна нагадати, що не «гуманізація», а ледве прикритий «гуманізацією» *прагматизм* примусив європейські країни створити те, що сьогодні, власне, і називається «пенітенціарною системою» та «пенітенціарною політикою». «Виправна» в'язниця з'явилася не тому, що з'явилися «гуманізація» та «центральна влада», а тому, що капіталізм відчув гострий брак дисциплінованих суб'єктів та потребу в наявності розвинутої системи механізмів соціального контролю за цими дисциплінованими суб'єктами (а тим більше – за суб'єктами недисциплінованими), а відтак – і «фабрику» з відтворення дисципліни та механізмів збору й накопичення відповідної інформації (здаємо думки Мішеля Фуко про трансформацію природи та сутності поліції у капіталістичному суспільстві)⁴.

Так само, як і сучасна «гуманізація» – це не високі декларації політиків, а відповідь на економічно зумовлені вимоги соціального контролю за девіантами у суспільстві ризиків ХХІ століття⁵.

¹ Ягунов, Д. (2018). Сучасний стан та перспективи пробації в Україні: до питання філософії, цілей та показників. *European political and law discourse*, 5(4), 205-215; Ягунов, Д. (2010). Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період до 1990-х років). *Актуальні проблеми політики*, 40, 175-183; Ягунов, Д. (2011). Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х років). *Актуальні проблеми політики*, 41, 198-207.

² Ягунов, Д. (2007). Альтернативні санкції в сучасному пенальному ландшафті: тенденції, проблеми та перспективи. *Актуальні проблеми політики*, 30, 204-211; Ягунов, Д. (2008). В. Глобалізація пробації або глобалізація соціального контролю? Перспективи розвитку концепції пробації у ХХІ ст. *Актуальні проблеми політики*, 34, 115-121; Ягунов, Д. (2013). Трансформація модуляцій кримінального покарання: від законності до забезпечення (філософсько-правовий аналіз). *Актуальні проблеми політики*, 49, 218-228.

³ Ягунов, Д. (2010) «Криза реабілітаційного ідеалу» в наукових працях Роберта Мартінсона та їх значення для формування сучасної пенальної політики. *Південноукраїнський правничий часопис*, 4, 28-30.

⁴ Фуко, М. (2011). *Безопасность, территория, население. Курс лекций, прочитанных в Колледж де Франс в 1977 – 1978 уч. г.* СПб.

⁵ Ягунов, Д. (2020) Пунітивне місто постмодерну: до питання про дисперсію соціального контролю у ХХІ столітті. *Політичне життя*, 3, 34-50.

Щодо сучасної української пенальної культури, то вона є глибоко *нігілістичною* в силу того, широко задекларована реабілітаційна парадигма насправді не є справжнім пріоритетом для пенітенціарної системи, хоча саме реабілітація декларується як найвища цінність в контексті усіх пенітенціарних реформ. Тому ми робимо особливий акцент, що пенітенціарна реформа не може звужуватися лише до «покращення умов ув'язнених у пенітенціарних установах» та «покращення матеріального стану пенітенціарних установ». Натомість пенітенціарна реформа – це комплексне вдосконалення державного управління пенітенціарною системою та переосмислення місії пенітенціарної системи, де акцент має робитися на *прозорості, аналізі публічної політики, відкритих статистичних показниках та належній оцінці критеріїв публічної політики у пенітенціарній сфері*.

До цього часу пенітенціарна система Україна не має чіткого програмного документу, виробленого за усталеними критеріями *публічної політики*, а відтак місія пенітенціарної системи України належним чином не ідентифікована, що призводить до розриву, по-перше, між цілями судової системи та цілями пенітенціарної системи, а на додаток – до розриву між задекларованими та реальними цілями самої пенітенціарної системи. На додаток, існує велика відстань між очікуваннями платників податків, які утримують пенітенціарну систему, та фактичними соціальними та кримінологічними наслідками її функціонування.

Наразі відсутні показники оцінювання *результативності та ефективності* пенітенціарної політики в Україні, які б формувалися системно та у динаміці. Оцінювання пенітенціарної політики через показник *рецидивної злочинності* на формальному рівні критикуються як політиками, так і науковцями, проте альтернатив такому показнику функціонери пенітенціарної системи та політики не пропонують. При цьому реальні показники рецидиву після відбування покарань у пенітенціарних установах та після пробачіного нагляду перебувають у «тіні», а відтак ми не можемо оцінювати процеси та результати пенітенціарних реформ за цим показником, який якщо навіть час від часу і декларується, то в явно фрагментарному вигляді.

Державне управління пенітенціарною системою України в сучасному вигляді здебільшого залишається діяльністю з *«впорядкування виконання кримінальних покарань»*, повною мірою не ставши сферою *«вироблення та реалізації публічної політики у сфері виконання кримінальних покарань»*.

Українська пенітенціарна наука, що існує в сучасному її вигляді, свідчить про її глибоку декларативність, зайвий формалізм, прив'язаність до минулих методів наукового пізнання та відірваність від практичних потреб пенітенціарної системи, а іноді – і просто від реальності. Чередування «підходів», «методів» та схоластичних радянських (як за часом, так і за духом) дисертацій аж ніяк не просуває вітчизняну пенітенціарну науку вперед, яка продовжує перебувати у полоні формальних поглядів на в'язницю.

Як наслідок, у рамках сучасної пенітенціарної науки українська в'язниця продовжує висвітлюватися здебільшого як *структурна частина формальної правоохоронної системи*, яка начебто не перебуває під впливом економічних факторів і не становить частину системи сучасного соціального контролю.

References:

1. Cohen, S. (1985). *Visions of Social Control. Crime, Punishment and Classification*. Polity Press in association with BlackweU Publishers Ltd.
2. CPT (2020). *Report on the visit to Moldova, 28 January – 07 February 2020*, Para 40, 25.
3. U.S. Department of State. (2023). *2023 Trafficking in Persons Report: Ukraine* <www.state.gov/reports/2023-trafficking-in-persons-report/ukraine> (2023, жовтня, 01).
4. Yagunov, D. (2014). Morality of penal theories in the XXI century. *European political and law discourse*, 1(6), 30-37.
5. Yagunov, D., Gamzyan, A., Haverkamp, R. (2023). Human Trafficking in Ukraine According to Police Statistics (January 2006 – May 2023). *Politology Bulletin, Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 89, 367-382.
6. Yagunov, D., Kuryliuk, Y., Chernousov, A., Haverkamp, R. (2023). Human Trafficking in Ukraine and Satellite Crimes: Transformation of Criminological Indicators (January 2006 – April 2023). *European Political and Law Discourse*, 10(3), 5-38;
7. Bauman, Z. (2004). *Globalizatsiya. Posledstviya dlya cheloveka i obshchestva* [Globalization. Consequences for individuals and society]. Moscow. [in Russian].

8. Burgess, E. (2010). *Zavodnoy apelsin* [A Clockwork Orange]. Moscow: AST: Astrel. [in Russian].
9. Kubantsev, S. (2005). *Terapevticheskaya yurisprudentsiya: amerikanskaya model* [Therapeutic jurisprudence: the American model]. *Pravo i politika* [Law and politics], 8, 69-77. [in Russian].
10. Nietzsche, F. (2012). *Padeniye kumirov* [The fall of idols]. SPb: ABC, ABC-Atticus. [in Russian].
11. Spencer, G. (2013). *Sotsialnaya statika* [Social statics]. Kyiv: Gama-Print. [in Russian].
12. Foucault, M. (2011). *Bezopasnost, territoriya, naseleniye. Kurs lektsiy, prochitannykh v Kolledzh de Frans v 1977-1978 uch. g.* [Security, territory, population. Course of lectures given at the College de France in the 1977-1978 academic year]. St. Petersburg. [in Russian].
13. Yagunov, D. (2007). *Alternatyvni sanktsiyi v suchasnomu penal'nomu landshafti: tendentsiyi, problemy ta perspektyvy* [Alternative sanctions in the modern penal landscape: trends, problems and prospects]. *Aktualni problemy polityky* [Actual problems of politics], 30, 204-211. [in Ukrainian].
14. Yagunov, D. (2008). *A. Hlobalizatsiya probatsiyi abo hlobalizatsiya sotsialnoho kontrolyu? Perspektyvy rozvytku kontseptsiyi probatsiyi u XXI st.* [A. Globalization of probation or globalization of social control? Prospects for the development of the concept of probation in the 21st century]. *Aktualni problemy polityky* [Actual problems of politics], 34, 115-121. [in Ukrainian].
15. Yagunov, D. (2010). *«Kryza reabilitatsiyneho idealu» v naukovykh pratsyakh Roberta Martinsona ta yikh znachennya dlya formuvannya suchasnoyi penalnoyi polityky* ["The crisis of the rehabilitation ideal" in the scientific works of Robert Martinson and their significance for the formation of modern penal policy]. *Pivdennoukrayinskyi pravnychyy chasopys* [South Ukrainian legal journal], 4, 28-30. [in Ukrainian].
16. Yagunov, D. (2010). *Katehoriya «nebezpechnyy zlochynets» u suchasnomu kryminalnomu zakonodavstvi zarubizhnykh krayin* [The category of "dangerous criminal" in modern criminal legislation of foreign countries]. *Aktualni problemy polityky* [Actual problems of politics], 39, 352-361. [in Ukrainian].
17. Yagunov, D. (2010). *Filosofiya probatsiyi: transformatsiya pohlyadiv na sutnist ta tsili povodzhennya zi zlochyntsyamy (period do 1990-kh rokiv)* [Philosophy of Probation: Transforming Views on the Nature and Purpose of Criminal Treatment (Pre-1990s Period)]. *Aktualni problemy polityky* [Actual problems of politics], 40, 175-183. [in Ukrainian].
18. Yagunov, D. (2011). *Zahalna preventsiya yak meta pokarannya (filosofsko-pravovyy ta kryminolohichnyy analiz)* [General prevention as a goal of punishment (philosophical-legal and criminological analysis)]. *Aktualni problemy yevropeyskoyi intehtratsiyvy* [Actual problems of European integration], 6, 84-114. [in Ukrainian].
19. Yagunov, D. (2011). *Reabilitatsiya zlochyntsyv yak meta pokarannya: atavizm abo vymushena neobkhdnist?* [Rehabilitation of criminals as a goal of punishment: atavism or forced necessity?] *Aktualni problemy derzhavy i prava* [Actual problems of the state and law], 60, 145-153. [in Ukrainian].
20. Yagunov, D. (2011). *Filosofiya probatsiyi: transformatsiya pohlyadiv na sutnist ta tsili povodzhennya zi zlochyntsyamy (period pislya 1990-kh rokiv)* [Philosophy of Probation: Transforming Views on the Nature and Purpose of Criminal Treatment (Post-1990s Period)]. *Aktualni problemy polityky* [Actual problems of politics], 41, 198-207. [in Ukrainian].
21. Yagunov, D. (2013). *Transformatsiya modulyatsiy kryminal'noho pokarannya: vid zakonnosti do ubezpechennya (filosofsko-pravovyy analiz)* [Transformation of modulations of criminal punishment: from legality to security (philosophical and legal analysis)]. *Aktualni problemy polityky* [Actual problems of politics], 49, 218-228. [in Ukrainian].
22. Yagunov, D. (2017). *95 tez: dysput shchodo sutnosti ta spryamovanosti penitentsiarnoyi reformy (z nahody 500-richchya tez doktora Martina Lyutera, predstavlenykh u Vittenberzi roku 1517-ho)* [95 theses: a debate on the essence and direction of penitentiary reform (on the occasion of the 500th anniversary of the theses of Dr. Martin Luther presented in Wittenberg in 1517)]. *European political and law discourse*, 4(2), 257-263. [in Ukrainian].
23. Yagunov, D. (2018). *Mistychno-relihiyni zasady suchasnoho ukrayins'koho penitentsiarneho menedzhmentu* [Mystical and religious foundations of modern Ukrainian penitentiary management]. *European political and law discourse*, 5(3), 61-67. [in Ukrainian].
24. Yagunov, D. (2018). *Suchasniy stan ta perspektyvy probatsiyi v Ukraїni: do pytannya filozofii, tsiley ta pokaznykiv.* *European political and law discourse*, 5(4), 205-215. [in Ukrainian].
25. Yagunov, D. (2019). *Penitentsiarna polityka v Ukraїni (2015-2019): rezultaty, vyklyky ta porядok denniy novoy reformy.* *European political and law discourse*, 6(3), 160-169. [in Ukrainian].

26. Yagunov, D. (2020). *Penitentsiarna polityka yak skladova sotsialnoho kontrolyu* [Penitentiary policy as a component of social control]. Odesa: Phoenix. [in Ukrainian].
27. Yagunov, D. (2020). Punityvne misto postmodernu: do pytannya pro dyspersiyu sotsial'noho kontrolyu u XXI stolitti [The postmodern punitive city: to the question of the dispersion of social control in the 21st century]. *Politychne zhyttya* [Political life], 3, 34-50. [in Ukrainian].
28. Yagunov, D. (2020). Sex offenders u politytsi sotsial'noho kontrolyu: do pytannya pro reaktualizatsiyu kontseptsiyi nebezpechnoho stanu osoby [Sex offenders in the policy of social control: to the question of reactualization of the concept of a dangerous state of the person]. *Visnyk Penitentsiarnoyi asotsiatsiyi Ukrayiny* [Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine], 3(13), 115-129. [in Ukrainian].
29. Yagunov, D. (2020). Reforma penitentsiarnoyi systemy Ukrayiny (2015 – 2020): quidquid agis, prudenter agas et respice finem [Reform of the penitentiary system of Ukraine (2015 – 2020): quidquid agis, prudenter agas et respice finem]. *European political and law discourse*, 7(3), 47-58. [in Ukrainian].
30. Yagunov, D. (2020). Ukrayinska penitentsiarna polityka (1991-2020): uzahalnennya modulyatsiy ta otsinka osnovnykh pokaznykiv [Ukrainian penitentiary policy (1991-2020): generalization of modulations and assessment of main indicators]. *European political and law discourse*, 7(5), 109-158. [in Ukrainian].
31. Yagunov, D. (2021). Katuvannya yak element sotsialnoho kontrolyu u KHKHI stolitti (politychni ta pravovi aspekty) [Torture as an element of social control in the 21st century (political and legal aspects)]. *Politychne zhyttya* [Political life], 1, 66-83. [in Ukrainian].

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.6.2

Oleksiy Voytovych, PhD in Political Science

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1524-9915>

I.I. Mechnikov Odesa National University, Ukraine

SOCIAL ASPECTS OF DOMESTIC POLICY OF SUSTAINABLE DEMOCRACY COUNTRIES (RETROSPECTIVE VIEW)

Олексій Войтович, к. політ. н.

Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, Україна

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН СТАЛОЇ ДЕМОКРАТІЇ (РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД)

In the article, the domestic political development of Great Britain and the United States in the last quarter of the 20th – at the beginning of the 21st century is considered. The purpose of the article is to highlight the social aspects of the development of stable democracies in the specified period. At the same time, the author, relying on the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the tasks: to analyze the political views of the leaders of Great Britain and the United States in the socio-economic sphere and to consider the results and consequences of their activities. To achieve the set goal and solve the problems, the methods were applied: comparative-historical and systemic, which provide an opportunity to objectively cover the subject of scientific development. The economic reforms of the early 1980s in Great Britain and the United States witnessed the rise of a conservative wave. The course of Margaret Thatcher and Ronald Reagan to curtail social programs led to the aggravation of social problems. On the other hand, conditions began to be created for the conceptualisation of the “third way” – the policy of social reforms carried out by Bill Clinton and Tony Blair. Palliative in content, it nevertheless contributed to a certain reduction of social tension in society. The return of conservatives to power added certain difficulties in the implementation of social policy in both countries. However, even they couldn't completely avoid the social reforming policy and ignore the solution of the problems which naturally appear in the relations of production. The Conservative Party leader Theresa May regarded the struggle with “screaming injustice” in the state as one of the key ones in her British Prime Minister post activity.

Keywords: domestic policy, “conservative wave”, “Third way”, social reforms, social insurance, social security, memoirs.

Вступ. Соціальна проблематика у внутрішньополітичному розвитку країн зі сталою демократією залишається актуальною з часів завершення Другої світової війни. „Батько Європи” Жан Монне згадував у другій половині 70-х років, що економічні і соціальні експерименти початку 50-х років, коли формувалось Європейське економічне співтовариство (ЄЕС), мали створити умови для соціального прогресу у майбутньому. Але „...умови реадптації робітників, – писав він, – програми робітничих домів ЄОВС (Європейського об'єднання вугілля і сталі. – *О.В.*) донині залишаються моделями”¹. Рушійною силою у розв'язанні соціальних проблем традиційно виступали ліві партії та профспілки. На думку правого за поглядами Монне останні „забігали наперед”, коли у 50-ті роки наполягали на тому, щоб потім, в умовах „широкого й дешевого виробництва”, створених інтеграцією, зниження цін не відбулось „за рахунок зменшення зарплат”². (!) Паліативний підхід консерваторів до соціальних проблем, як свідчить досвід, залишав їх невирішеними і тому

¹ Монне, Ж. (2017). *Спогади*. Харків: Фоліо, 418.

² Там само.

актуальними й надалі. А відтак, затребуваною залишалась й соціальна робота. Дослідження соціальних аспектів на прикладі розвитку Великобританії і Сполучених Штатів в останній чверті ХХ ст. представляє інтерес. В цих країнах у 80-ті роки були проведені консервативні реформи, які вважались взірцем для багатьох індустріально розвинених країн, однак вони мали суперечливі наслідки, які відчуваються й тепер.

Метою статті є висвітлення соціальних аспектів внутрішньополітичного розвитку країн сталої демократії в останній чверті ХХ – на початку ХХІ ст.ст. При цьому автором, покладаючись на аналіз мемуарної літератури як основного і унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання**: проаналізувати політичні погляди провідних лідерів країн сталої демократії у соціально-економічній сфері та розглянути результати і наслідки їхньої діяльності.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи**: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. Політичні погляди Маргарет Тетчер почали формуватись у роки, коли вона студенткою вступила в Асоціацію консервативної партії Оксфордського університету¹. Післявоєнна дійсність та Лейбористська партія примусили консерваторів включити до свого передвиборчого маніфесту питання державного соціального страхування і створення єдиної Державної служби охорони здоров'я². Тетчер вкрай негативно ставилась до колективізму, який, на її думку, „формував та спотворював британське суспільство” і безроздільно панував у країні до „зими незадоволення” 1979 року³. Вона захоплювалась працями австро-американського економіста Ф.-А. Хайєка, зокрема „Шляхом до рабства”, написаною у 1944 році. Під її впливом у неї сформувався „образ держави” близький консерваторам – це „обмежений у повноваженнях уряд під владою закону” і, навпаки, чого вони повинні уникнути – „соціалістичної держави, де безроздільно править бюрократія”⁴. У 50-60-ті роки Тетчер критично ставилась до надмірних державних видатків⁵.

В Міністерстві у справах пенсій і державного страхування на початку 60-х років Тетчер підтримувала підходи консерваторів щодо післявоєнної системи пенсій та пільг і поділяла концепцію всеохоплюючої „схеми соціального страхування”, яка повинна була компенсувати втрату можливості заробляти гроші внаслідок безробіття, хвороби чи виходу на пенсію за віком. Страхування планувалось здійснити за рахунок єдиної системи допомоги на рівні прожиткового мінімуму й фінансуватися за рахунок індивідуальних внесків за єдиною ставкою. Паралельно втілювалась система державної допомоги, яка фінансувалась із загальних податків з метою допомогти тим, хто не міг претендувати на допомогу державного соціального страхування через те, що не могли робити внески, або ж тому, що їхня страхова сума була вичерпана. Однак, на її думку, від'ємною стороною справи були: залежність людей від соціального забезпечення та втрата ними приватної ініціативи⁶.

У 1970 році Тетчер очолила Міністерство освіти і науки. Там „панував дух самовдоволеного соціалізму, – згадувала вона, – ...скоро мені стало ясно, що я не знаходжусь серед друзів” [13, р. 166]. А невдовзі було прийнято рішення, в дусі філософії консерваторів, про скасування забезпечення школярів безкоштовним молоком. Лейбористи писали про міністра: „Місіс Тетчер – крадійка молока”⁷.

У другій половині 70-х років Тетчер вперше зустрілась з її однодумцем Рональдом Рейганом. „Ця жінка одразу ж мені сподобалась, – писав він про лідера Консервативної партії і опозиції, – вона була привітлива, жіноча, граціозна й розумна, а коли мова зайшла про скорочення урядового апарату й розширення економічних свобод, то з перших же слів стало очевидним, наскільки ми близькі за духом”⁸. Посилення нового консерватизму у ті роки свідчило про тенденцію до поправління внутрішньополітичного й соціально-економічного життя західних демократій.

¹ Thatcher, M. (1995). *The Path to Power*. London: Harper Collins Publishers, 14, 42.

² Там само, 44.

³ Там само, 46.

⁴ Там само, 50.

⁵ Там само, 115-116.

⁶ Там само, 120.

⁷ Там само, 181.

⁸ Reagan, R. (1990). *An American Life*. New York: Simon & Schuster, Pocket Books, 204

<<https://archive.org/details/americanlife0000reag/page/n5/mode/2up?view=theater>> (2023, серпень, 20).

Після перемоги Консервативної партії на парламентських виборах у травні 1979 року уряд, сформований М. Тетчер, одразу розпочав реформи. Політика реформ консерваторів, що ґрунтувалась на підвалинах монетаризму і відома як „тетчеризм”, передбачала оздоровлення економіки у тому числі за рахунок згортання соціальних програм. Вона проводила жорстку політику скорочень бюджетних видатків та податків на прибутки і збільшення податків з прибутків на витрати (за її словами, це було „життєво важливим”) для стимулювання приватного сектору¹. „Але не кожний капіталіст, – згадувала вона, – поділяв мою упевненість у капіталізмі”². Тоді ж почалось скорочення кількості працюючих у сфері соціальної роботи (на 1979 рік в ній було зайнято 732 тисячі), які, як вважала прем’єр-міністр, не бажали змін³.

З консервативних позицій оцінював соціально-економічний розвиток країни у другій половині 70-х років, за часів правління лейбористів, її наступник Джон Мейджор. Він згадував, що Тетчер успадкувала розорену економіку, яка потребувала повної реконструкції, а стійке економічне зростання почалось лише з 1981 року⁴.

Р. Рейган (обрання його президентом США, Гельмута Коля канцлером у ФРН і прем’єрство Тетчер свідчило про наростання „консервативної хвилі” у західних демократіях) з великою шаною ставився до британського прем’єр-міністра – „вірного союзника” – та її родини⁵. Поділяв її позицію у дискусії щодо поглиблення інтеграції в ЄЕС. В цьому питанні „полемічна пані Тетчер”⁶ була „налаштована антиєвропейськи”⁷. Вона була не тільки проти політичної інтеграції, а й соціальної політики країн „спільного ринку”. Тетчер, як і Рейган у Сполучених Штатах, була за оптимізацію рівня життя у Британії шляхом зниження податків для всіх верств населення⁸ від чого вигравали тільки багаті люди. Тому не дивно, що вона з обуренням писала про „екстраординарну спадщину державного соціалізму у Британії” з його націоналізацією, повноваженнями профспілок та глибоко вкоріненою антипідприємницькою культурою (вона ще називала її „отруйною спадщиною соціалізму”), яка їй, на відміну від американського президента, дісталась як прем’єр-міністру⁹.

Тетчер була переконана, що альтернативи подальшому скороченню видатків (у 1980-1981 рр. і в майбутньому) немає. Прем’єр-міністр вела боротьбу з профспілками тому, що ті, на її думку, були на заваді інтенсифікації виробництва. „Було важливо, – писала вона, – виступити проти союзів, які вважали, що лише тому, що знаходячись у бюджетному секторі, їм має бути дозволено ігнорувати комерційну реальність і необхідність більш високих показників продуктивності”¹⁰. З консервативних позицій Тетчер пояснювала акції протесту весною 1980 року проти соціально-економічної політики уряду: „бунтівники були виключно молодими людьми”, яких „програми соціальних пільг привчили до залежності й притупили відчуття власної відповідальності”¹¹.

У травні 1983 року у Вільямсбурзі (шт. Віргінія) відбулась нарада „великої сімки”. Сполучені Штати, за словами президента, були на економічному підйомі (правда залишались величезними державний борг і дефіцит федерального бюджету). На прохання канцлера Г. Коля Р. Рейган розповів про „економічне диво”, яке було результатом політики повернення до вільного підприємництва й скорочення державного апарату. Президент вважав, що британський прем’єр-міністр більше ніж хто пішла тим же шляхом, який врешті решт приніс британцям процвітання¹². „Вона була, – писав він, – не менш ніж я тверда у своєму намірі не давати уряду сидіти на шиї населення й черпати з його гаманців. З моменту першого знайомства між нами завжди було повне взаєморозуміння”¹³.

¹ Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. London: HarperCollins Publishers, 14, 42-43.

² Там само, 44.

³ Там само, 46, 48.

⁴ Major, J. (1999). *The Autobiography*. New York: HarperCollins Publishers, 23, 659.

⁵ Reagan, R. (1990). *An American Life*. New York: Simon & Schuster, Pocket Books, 381, 388
<<https://archive.org/details/americanlife0000reag/page/n5/mode/2up?view=theater>> (2023, серпень, 20).

⁶ Brandt, W. (1992). *My Life in Politics*. New York: Viking Penguin, 26, 420
<<https://archive.org/details/mylifeinpolitics00bran/page/497/mode/2up?view=theater>> (2023, серпень, 20).

⁷ Noack, H.-J. (2008). *Helmut Schmidt. Die Biographie*. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag, 210.

⁸ Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. London: HarperCollins Publishers, 14, 157.

⁹ Там само, 139, 159.

¹⁰ Там само, 114.

¹¹ Там само, 146.

¹² Reagan, R. (1990). *An American Life*. New York: Simon & Schuster, Pocket Books, 351
<<https://archive.org/details/americanlife0000reag/page/n5/mode/2up?view=theater>> (2023, серпень, 20).

¹³ Там само.

Консерватор-республіканець і президент Джордж В. Буш також ставив у заслугу адміністрації Рейгана–Буша те, що „вони знизили податки”¹. А от для губернатора-демократа Арканзасу, а потім і президента США Уільяма Клінтона – прихильника „третього шляху” – „дуже дружелюбний і у той же час якийсь відчужений” Рейган залишався загадкою. „Я ніколи не міг з упевненістю сказати, – згадував Клінтон, – наскільки він був обізнаний у тому, які наслідки мали для людей деякі аспекти його найбільш жорсткої політики, чи використовував він правих – прихильників жорсткого курсу чи це вони використовували його”². (Варто сказати, що у роки президентства Клінтона у соціальній сфері була впроваджена низка заходів, які мали на меті позитивні зміни в американському суспільстві: скорочення дефіциту державного бюджету, закон „Про медичну відпустку та відпустку за сімейним станом”, закон „Про соціальне забезпечення”, „Хед старт” – освітня й медична програма допомоги дітям із сімей з незначними прибутками, підвищення мінімальної оплати праці за годину, програма „позитивних дій” в підтримку расових меншин і жінок, реформа сфери освіти та інші. Президент-демократ відстоював закон „Про допомогу інвалідам”, підписаний президентом-республіканцем Джорджем Бушем у 1990 році, асигнування на який республіканці намагались урізати; обговорювалась реформа охорони здоров’я. На думку Клінтона (так думав і Блер), соціальна політика-підтримка повинна була стимулювати людей покращувати своє життя.)

Свого часу адміністрація Джеймса Картера (особливого його помічник з національної безпеки Зб. Бжезинський) виступала поборником прав людини, в першу чергу, за межами США, а самому президенту був притаманний надмірний моралізм. Президент Р. Рейган вважав, що в країні не існує проблем з правами людини, а в області расових відносин, досягнуто значних покращень³. Але події весни–літа 2020 року засвідчили, що в самих Сполучених Штатах з правами людини було не все гаразд. Расова, а відтак і соціальна, проблема, маючи глибоке коріння, залишилась невирішеною до кінця. Про наявність труднощів на цьому ґрунті свідчать мемуари Барака Обама (написані у середині 90-х років) та його дружини Мішель (написані у 2018 р.). Він підкреслює своє обрання, як першого студента-афроамериканця, президентом журналу юридичного факультету Гарвардського університету „*Harvard Law Review*”⁴. Вона – „чорношкіра студентка із робітничого класу”, навчалась у „модному коледжі”, де „більшість складала білі”⁵. З 1992 року Б. Обама „почав займатись боротьбою за громадянські права”⁶. (А Рейган доводив зворотне!) Його балотування у 1996 році до Законодавчих зборів штату Іллінойс і перемога у „білих та чорних регіонах”, в передмісті та в Чикаго теж висвітлює наявність расової проблеми. „Провідні коментатори, – згадував він, – виразили здивування та щирю надію, що моя перемога сигналізуватиме про більш широкі зміни у нашій расовій політиці”⁷. Він переміг. А гордість за нього його чорношкірих виборців викликала у нього розчарування через те, що вже пройшло сорок років від часу прийняття Закону про виборчі права, а такі події ще дуже поодинокі. Як сенатор штату у 1996–2004 рр. Б. Обама займався питанням розширення медичного страхування для бідних дітей⁸. За його словами, навіть після „третього шляху” президента Клінтона Америка залишалась з багатьма проблемами (дебати навколо зброї, абортів, реп-текстів тощо), „обмеженою державою загального благополуччя без грандіозних амбіцій, але й без гострих кутів”⁹.

Він знову таки підкреслює, що був, можливо єдиним афроамериканцем – і „тільки третім з часів Реконструкції (1865-1877 рр. – *О.В.*)”, який працював у Сенаті Конгресу США (січень 2005 р. – листопад 2008 р.). Б. Обама прекрасно і „постійно усвідомлював прірву між суворим блиском повідомлень засобів масової інформації і безладом, звичайними реаліями життя, яким воно було насправді”¹⁰. Він тісно пов’язує расову проблему з соціальною („боротьба між світом достатку і світом нужденності”) і звинувачує в їх існуванні „сильних цього світу”¹¹. (За свідченням М. Обама,

¹ Буш, Дж.В. (2012). Ключові рішення. Київ: Брайт Стар Паблішинг, 55.

² Clinton, W. (2004). *My Life*. New York: Alfred A. Knopf, 42, 345 <<https://archive.org/details/mylifec100clin>> (2023, серпень, 20).

³ Reagan, R. (1990). *An American Life*. New York: Simon & Schuster, Pocket Books, 639 <<https://archive.org/details/americanlife0000reag/page/n5/mode/2up?view=theater>> (2023, серпень, 20).

⁴ Obama, B. (2007). *Dreams from my Father*. London: Canongate, 13.

⁵ Obama, M. (2018). *Becoming*. London: Viking Penguin, 10.

⁶ Obama, B. (2007). *Dreams from my Father*. London: Canongate, 18.

⁷ Там само, 9.

⁸ Там само, 8.

⁹ Там само, 9.

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само, 10-11.

збираючи пожертвування на соціальні потреби, їй, як першій леді країни у 2009–2017 рр., доводилось бути у багатих американців, чії будинки були схожі на „художні музеї”, а ванні кімнати – „оздоблені коштовним камінням” і відвідувати родини простих американців у південних штатах, які втратили ще під час урагану „Катріна” у 2005 році все, та бути „вдячною, що у них є працюючий холодильник і плита”¹. Американський президент у 2001–2009 рр. Дж.В. Буш змушений був визнати, що „Катріна” завдала не лише фізичних руйнувань. „Вона розмила довіру громадян, – писав він у спогадах, – до їхнього уряду. Вона посилила розділення в нашому суспільстві та політиці”². Він відкидатиме звинувачення у свій бік „нібито ми дозволили американським громадянам страждати тому, що вони чорні”³.) На думку Б. Обама расової рівності в країні (в середині 90-х років, коли писались мемуари) ще немає і це трагедія як білих, так чорношкірих американців⁴. Його доповнює М. Обама, коли пише, що історія США хоча і має „цінність”, але „вона не така красива й ідеальна, коли торкається реальності”⁵.

Щодо соціальних проблем у британському суспільстві, М. Тетчер писала, що як тільки її уряд упорався з проблемами економіки, він звернувся до їхнього вирішення і особливо до більш глибоких й важко розв’язуваних. „Я робила це, – згадувала вона, – у мій другий (з 1983 року. – *О.В.*) та третій (з 1987 року. – *О.В.*) терміни при допомозі низки заходів, пов’язаних з житлом, освітою, місцевою адміністрацією й соціальною захищеністю, які мої радники, попри мої заперечення, хотіли назвати „соціальним тетчеризмом”. Але у той момент, коли ми тільки-но почали робити успіхи, я залишила свою посаду (28 листопада 1990 року. – *О.В.*)”⁶. А от на думку її наступника Дж. Мейджора головними причинами відставки „залізної леді” були соціальні питання: „подушний податок і Європа”⁷. Йдеться про спробу проведення настільки регресивної податкової реформи, що викликало обурення навіть у власній Консервативній партії. Щодо Європи, Тетчер виступала не тільки проти створення Сполучених Штатів Європи, а й проти Соціальної хартії ЄС⁸.

Прем’єр-міністр у 1997-2007 рр. від Лейбористської партії Тоні Блер позиціонував себе як прихильника ідеї „соціальної справедливості”, „прогресиста „третього шляху” і стабільності британського суспільства⁹. Він погоджувався з твердженням Тетчер про необхідність „відновити наш дух підприємництва й честолюбства”¹⁰. Але писав у спогадах, що вона „помилялася” у „своєму ставленні до Європи та небажанні визнати той факт, що більшість людей уже покладаються на державні послуги й повноваження уряду створювати можливості, яких вони потребують”¹¹. При цьому Блер визнавав, що „у сферах державних послуг і соціального забезпечення запровадити зміни набагато важче”, так як вони торкаються життя людей, яке хоч із проблемами, але усталене¹². Одним із принципів його (і Клінтона) філософії соціальної політики, яким він намагався керуватися, було: „соціальне забезпечення як рука підтримки, а не кинута милостиня”¹³. 16 червня 1997 року Британія приєдналась до Європейської соціальної хартії і оголосила про нові напрямки соціальної політики. Блер згадував: „Мало-помалу програма реформ державних послуг і соціального забезпечення на другий термін (з 2001 року. – *О.В.*) набувала визначених контурів. ...Я вже не намацував свій шлях, а йшов по ньому”¹⁴. Серед реформ, над якими працював його уряд були: реформи освіти, охорони здоров’я і соціального забезпечення („Щодо пенсій, – писав Блер, – я відстоюю зв’язок між заробітками і пенсіями через внески до державної системи соціального страхування”¹⁵); проблема жіночої зайнятості і рівності

¹ Obama, M. (2018). *Becoming*. London: Viking Penguin, 10.

² Буш, Дж.В. (2012). *Ключові рішення*. Київ: Брайт Стар Паблішинг, 338.

³ Там само, 353.

⁴ Obama, B. (2007). *Dreams from my Father*. London: Canongate, 13-15.

⁵ Obama, M. (2018). *Becoming*. London: Viking Penguin, 9.

⁶ Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. London: HarperCollins Publishers, 14.

⁷ Thatcher, M. (1995). *The Path to Power*. London: Harper Collins Publishers, 14, 147.

⁸ Major, J. (1999). *The Autobiography*. New York: HarperCollins Publishers, 23, 167.

⁹ Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. London: HarperCollins Publishers, 14, 750.

¹⁰ Блер, Т. (2011). *Шлях*. Київ: Темпора, 29-30.

¹¹ Там само, 338.

¹² Там само.

¹³ Там само, 31.

¹⁴ Там само, 28, 214.

¹⁵ Там само, 304.

¹⁶ Там само, 710.

на ринку праці; робітниче питання (збільшення терміну оплачуваних відпусток) і проблеми дітей (у березні 1998 року була започаткована програма „Впевнений старт”, а у березні 2004 року прийнято „Більш про дітей”¹) та інші.

Повернення консерваторів до влади у Сполучених Штатах у 2001 році і Великобританії – у 2010 році додало, разом із зовнішніми чинниками, певних труднощів у реалізації соціальної політики в обох країнах. Однак і вони не змогли повністю відкинути політику соціальних перетворень; відмахнулись від відносин „сильних і безсилим”². Боротись „з кричущою несправедливістю” у своїй країні – таким було обіцяння Терези Мей в той день, 13 липня 2016 року, коли вона стала прем’єр-міністром Великобританії від Консервативної партії. „Я поклялась, – згадувала вона, – що мій уряд працюватиме на тих, хто був тільки керованим”³. Добитись, щоб в інтересах останніх, простих людей, проводилась податкова політика, щоб люди при владі у всьому, що вони роблять на перше місце ставили країну та людей і зрозуміли важливість колективного блага, його пріоритетність у порівнянні з особистим⁴. Свою місію вона вбачала у боротьбі із зловживанням владою: з боку тих депутатів парламенту, які вирішили „служити лише собі” та захищати інститути влади, які дають таку можливість⁵, з боку „сильних цього світу”, які відмовили у соціальній справедливості „безсилим”⁶; нарешті зробити Британію країною, яка працює для всіх.

Висновки. Соціальне реформування залишається актуальним для країн зі сталою демократією та високим рівнем економічного розвитку. Ретроспективний погляд на проблему засвідчив, що проведені консервативні реформи у 1980-ті роки у Великобританії та США створили більше проблем у соціальній сфері, аніж умов для їх розв’язання. Суперечливі результати „тетчеризму” і „рейганоміки” відчуваються й досі. Мемуарна література сприяла відчуттю епохи, а її аналіз – розібратись у такому складному аспекті життя суспільства.

References:

1. Blair, T. (2011). *Shlyakh* [Way]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
2. Bush, J.V. (2012). *Klyuchovi rishennya* [Key decisions]. Kyiv: Bright Star Publishing. [in Ukrainian].
3. Monnet, J. (2017). *Spohady* [Memoirs]. Kharkiv: Folio. [in Ukrainian].
4. Brandt, W. (1992). *My Life in Politics*. New York: Viking Penguin, XXVI
<<https://archive.org/details/mylifeinpolitics00bran/page/497/mode/2up?view=theater>> (2023, August, 20).
5. Clinton, B. (2004). *My Life*. New York: Alfred A. Knopf. <<https://archive.org/details/mylifec100clin>> (2023, August, 20).
6. Major, J. (1999). *The Autobiography*. New York: HarperCollins Publishers, XXIII.
7. May, T. (2023). *The abuse of Power. Confronting Injustice in Public Life*. London: Headline Publishing Group.
8. Noack, H.-J. (2008). *Helmut Schmidt. Die Biographie* [Helmut Schmidt. The biography.]. Berlin: Rowohlt Taschenbuch Verlag. [in German].
9. Obama, B. (2007). *Dreams from my Father*. London: Canongate.
10. Obama, M. (2018). *Becoming*. London: Viking Penguin.
11. Reagan, R. (1990). *An American Life*. New York: Simon & Schuster, Pocket Books
<<https://archive.org/details/americanlife0000reag/page/n5/mode/2up?view=theater>> (2023, August, 20).
12. Thatcher, M. (1993). *The Downing Street Years*. London: HarperCollins Publishers.
13. Thatcher, M. (1995). *The Path to Power*. London: Harper Collins Publishers.

¹ Блер, Т. (2011). *Шлях*. Київ: Темпора, 223, 533, 690.

² Май, Т. (2023). *The abuse of Power. Confronting Injustice in Public Life*. London: Headline Publishing Group, 3.

³ Там само, 4.

⁴ Там само, 4, 6, 292.

⁵ Там само, 3, 20.

⁶ Там само, 83-84.

PROBLEMS OF NATIONAL PUBLIC AND PRIVATE LAW

DOI: 10.46340/eppd.2023.10.6.3

Uliana Yarymovych, PhD in Law

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4236-4529>

Ivan Franko National University of Lviv, Ukraine

PROBLEMATIC ISSUES OF EXERCISING AND PROTECTING THE SHAREHOLDER'S RIGHT TO MANDATORY REDEMPTION OF SHARES BY A STOCK COMPANY IN UKRAINE

After acquiring the status of a candidate for membership of the European Union Ukraine is working strenuously to harmonize its domestic law with the law of the EU. Special attention is paid to the legislation on stock companies since European investors can be interested in participating in the share capital on the territory of Ukraine. In exchange for investments, investors-shareholders acquire corporate rights, and the legislation of Ukraine should be aimed at their due protection. The study analyzes the peculiarities of realization and protection of one of the shareholder's corporate rights in Ukraine – the right to mandatory redemption of shares by a stock company. The grounds and the procedure for exercising this right, and the specifics of its protection in case of violation, are provided. It is argued that an appeal to the company with a demand for mandatory redemption of shares by it and refusal to fulfill this obligation by the company is the basis for the shareholder to appeal the decision of the general meeting which became the ground for such right to court. At the same time, if the decision on the same issues violates the corporate rights or interests of the shareholder, then the right to sue to court for its appeal is unconditional and does not require a prior appeal to the company with a demand for mandatory redemption of shares. Analysis of the current Law of Ukraine "On Stock Companies", adopted on July 27, 2022, allowed us to conclude that today, such an approach is not fixed in the legislation of Ukraine. Moreover, the procedure for protecting the shareholder's corporate rights by appealing the decision of the general meeting is too complicated. The new Law is mostly aimed at adapting the stock legislation to wartime conditions while leaving some legal problems unresolved. Therefore, in this study, there are proposed relevant amendments to the Law of Ukraine "On Stock Companies".

Keywords: stock company, protection of shareholder's corporate rights, mandatory share redemption, contract conclusion, appeal of the general meeting's decision, legislative amendments.

I. Introduction

Having acquired the status of a candidate for membership to the European Union, Ukraine faced the need to reform its domestic legislation. One of the first steps on this path was the adoption of the new Law of Ukraine "On Stock Companies" on July 27, 2022.¹ After its entry into force on January 01, 2023, the legal regulation of foundation and activity of stock companies, as well as the procedure for the exercise and protection of the rights of their participants, underwent further amendments, which were aimed at adapting to the conditions of wartime. Although the Law is aimed at improving the legal regulation of functioning of stock companies, certain legal problems remained unresolved. One of the important issues is the problem of protecting the rights of investors, in particular shareholders, in Ukraine. The current Law provides certain legal norms that complicate the procedure for protecting corporate rights of shareholders including appealing the decisions of the general meetings of the company. To our opinion, this procedure needs to be simplified and therefore amended.

¹ Закон про акціонерні товариства, 2022 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, October, 24).

II. Comparative analysis of the Laws of Ukraine "On Stock Companies" of 17.09.2008 and of 27.07.2022 on the mandatory redemption of shares by the company.

Until January 2023, the Law of Ukraine "On Stock Companies" dated September 17, 2008, had been in force in Ukraine.¹ The current Law introduced significant amendments in the regulation of functioning of stock companies but left certain aspects unchanged. Among other norms, the provisions regarding the right of a shareholder to demand the mandatory redemption of his shares by the company have also been updated. In particular, the list of grounds for such demand has been expanded. In accordance with part 1 of Art. 102 of the Law "every shareholder – the owner of common shares of the company has the right to demand the mandatory redemption by the company of common shares belonging to him, if he had registered to participate in the general meeting and voted against the adoption of a decision by the general meeting on:

- 1) merger, accession, division, transformation, separation, change of company type;
- 2) concluding significant contracts by the company;
- 3) providing prior consent for the private stock company to conclude significant contracts;
- 4) concluding by the company of a contract in which there is an interest;
- 5) change in the size of the authorized capital;
- 6) refusal to use the shareholder's preemptive right to purchase shares of the additional issue in the process of their placement;
- 7) issue of convertible bonds;
- 8) amending the statutory document of the stock company in the cases provided in Article 99 of this Law."²

Clarifications have been made regarding the procedure for the company to conclude significant contracts and contracts in which there is an interest. In addition, this list is supplemented by points 7 and 8.

As for the shareholders – the owners of preference shares, the grounds for demanding the mandatory redemption of their shares by the company have not undergone any changes. According to part 2 of Art. 102 of the Law, such ground is if the shareholder had registered to participate in the general meeting and voted against the adoption of a decision by the general meeting on:

- "1) making amendments to the statute of the stock company, which provide placement of preference shares of a new class, the owners of which will have priority in the order of receiving dividends or payments in case of liquidation of the company;
- 2) extension of the scope of rights of shareholders – owners of placed preference shares which have an advantage regarding the sequence of receiving dividends or payments in case of liquidation of the company;
- 3) refusal to use the shareholder's preemptive right to purchase shares of the additional issue in the process of their placement."³

The provision fixing that the stock company in the specified cases is obliged to repurchase shares belonging to the shareholder remains unamended, as well as the provision fixing that the list of shareholders who have the right to demand such redemption is compiled on the basis of the list of shareholders registered to participate in the general meeting at which the decision which became the basis for the demand of mandatory redemption of shares was made (parts 3, 4 of Article 102 of the Law).⁴

At the same time, the Law slightly amended the procedure for shareholders to exercise the right to demand the mandatory redemption of their shares by a company. Thus, the start of the countdown for the company to notify the shareholder of his right to demand and for the shareholder to submit this demand to the company is the date of publication of the minutes of the general meeting at which there was made the decision which became the ground for the demand for mandatory share redemption.⁵ The Law of 2008 calculated these terms directly from the moment such a decision was made.⁶

¹ Закон про акціонерні товариства, 2008 (втрата чинності з 01.01.2023 р.) (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=оскарження#w1_2> (2023, October, 24).

² Закон про акціонерні товариства, 2022 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, October, 24).

³ Ibid.

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Закон про акціонерні товариства, 2008 (втрата чинності з 01.01.2023 р.) (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=оскарження#w1_2> (2023, October, 24).

In addition, the current Law specifies the moment at which the contract of purchase and sale of shares is considered concluded. Thus, paragraph 3 of part 1 of Art. 103 fixes the provision which stipulates that the contract between the stock company and the shareholder on the mandatory purchase by the company of the shares belonging to him is concluded at the moment of receiving of the shareholder's demand by the company.¹ Such a legislative conclusion is absolutely logical, considering the fact that in accordance with parts 2, 3 of Art. 103 of the current Law, the company sends to the shareholders who have the right to demand the mandatory redemption of shares a notification about this right which includes all the essential terms of the relevant contract, and the shareholder who intends to exercise the specified right submits a "written" demand to the company. According to point 20 of part 1 of Art. 2 of the Law of Ukraine "On Stock Companies" the company makes all notifications to the shareholders in writing.² In this way, the contract is considered concluded by exchanging documents, which is allowed by part 1 of Art. 207 of the Civil Code of Ukraine.³

The Law of 2008 provided only for the obligatory written form of such contract without specifying the moment when it is considered concluded. However, according to the content of its article 69, the procedure for exchanging a notification and a written demand could also be considered the conclusion of the contract. This is indicated by the Clarification of the State Commission for Securities and the Stock Market "On the procedure for applying Chapter XII of the Law of Ukraine "On Stock Companies" regarding mandatory redemption by a stock company of shares placed by it" dated August 10, 2010 No. 7, which remains valid. This is indicated in paragraph 8 of point 10 of the Clarification: "...The presence of two documents, namely the notice of the right to demand the mandatory redemption of shares belonging to the shareholder made in writing and sealed with the stamp of the stock company and the written demand of the shareholder for the mandatory redemption of shares executed properly is sufficient to consider that the stock company and the shareholder concluded a contract on the mandatory purchase by the company of shares belonging to him in written form. In such case, additional conclusion of a separate agreement on the mandatory redemption by the company of shares belonging to the shareholder is not obligatory ..."⁴ Based on the above, the norm of paragraph 3 of part 1 of Article 103 of the current Law "On Stock Companies" cannot be considered the novelty. However, its enshrinement strengthens the arguments in favor of the position that the legal regulation of the protection of shareholders' rights in case of their violation by the company, including the right to demand the mandatory redemption of shares, is imperfect.

III. Problems in current legal regulation of mandatory share redemption by the company.

Paragraph 1 of part 1 of Article 61 of the Law dated 27.07.2022 provides: "In case that the decision of the general meeting or the procedure for making such decision violates the requirements of this Law, other legal acts, the statutory document of the stock company or the regulations on general meetings, the shareholder who believes that his rights and interests protected by law are violated by such decision may appeal it to court within six months from the date of the decision."⁵ According to the content of this norm, only the length of the limitation period has changed: from three months to six.^{6,7} Part 3 of the same article establishes a special procedure for protection of the shareholder's rights in case the decision of the general meeting was made on issues that give the shareholder the right to demand the mandatory redemption by the company of common shares belonging to him: "A shareholder may appeal the decision of the general meeting

¹ Закон про акціонерні товариства, 2022 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, October, 24).

² Ibid.

³ Цивільний кодекс України, 2003 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (2023, , October, 24).

⁴ Роз'яснення про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розміщених ним акцій, 2010 (Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr007312-10#top>> (2023, , October, 24).

⁵ Закон про акціонерні товариства, 2022 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, , October, 24).

⁶ Закон про акціонерні товариства, 2008 (втрата чинності з 01.01.2023 р.) (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=оскарження#w1_2> (2023, October, 24).

⁷ Закон про акціонерні товариства, 2022 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, October, 24).

on the issues provided for in the first part of Article 102 of this Law only after receiving a written refusal to exercise the right to mandatory redemption of the voting shares belonging to him by the company or in case of not receiving an answer to his request within 30 days from the day of sending it to the address of the company in the manner prescribed by this Law.”¹ This norm, in comparison with its version in the Law of 17.09.2008, has not been amended at all², although it still needs editing. There are several arguments for this. All of them are due to the fact that in case that the general meeting adopts a decision on the issues provided for by the first part of Article 102 of the Law "On Stock Companies", at least three situations are possible: 1) when the contract on the redemption of shares is concluded, but the company evades its performance; 2) when the company avoids concluding the relevant contract; 3) when the shareholder does not have the right to demand the mandatory redemption of shares by the company.

Firstly, according to paragraph 3 of part 1 of the Article 103 of the Law of Ukraine "On Stock Companies", the contract on the redemption of shares by the company is considered concluded at the moment the company receives the shareholder's demand. Therefore, in case that the shareholder receives the refusal from the company to fulfil the obligation to repurchase the voting shares belonging to him, as well as in case of failure to receive a response at his request (failure to take action on the payment of shares by the company) within a 30-day period, such method of protection as appealing the decision of the general meeting seems inappropriate because there is the violation of an obligation under the contract.³ In this case, compulsory performance by the company of the contractual obligation to pay the value of the shares should be applied. Such obligation is enshrined in part 4 of Art. 103 of the Law of Ukraine "On Stock Companies": “Within 30 days after receiving the shareholder's demand for mandatory share redemption, the company shall pay the value of the shares at the redemption price specified in the notice on the right to demand mandatory redemption of shares owned by the shareholder...”⁴

Secondly, a situation is possible when the company violates not the contract, but the obligation to conclude such contract. In fact, part 2 of Art. 103 of the Law obliges the company itself to address the shareholder with an offer: “The stock company, within five working days from the date of publication of the minutes of the general meeting at which there was made the decision which became the basis for the requirement of mandatory share redemption, in accordance with the procedure established by the supervisory board or the board of directors sends to the shareholders who have the right to demand the mandatory share redemption a notification of this right in which it is specified: 1) share redemption price; 2) the number of shares redemption of which the shareholder has the right to demand; 3) the total value of shares in case of their redemption by the company; 4) the term of the contract conclusion by the company and the term of payment of the shares price (in case of receiving a shareholder's demand for the mandatory share redemption).”⁵ At the same time, the Law does not prohibit the shareholder from initiating the conclusion of such contract. Thus, part 3 of Art. 103 of the Law counts the period for him to submit the relevant request from the date of publication of the minutes of the general meeting at which there was made the decision which became the basis for the demand for the mandatory redemption of shares, and not from the date of receiving the notice from the company.⁶ In paragraph 5 of point 9 of the above-mentioned Clarification of the State Commission for Securities and the Stock Market, the relevant provision of the Law of 2008 is interpreted as follows: “...the submission of a written request to the company by a shareholder who has the right to demand the mandatory redemption of shares owned by him does not depend on the company's notification of the right to demand the mandatory redemption of shares owned by the shareholder.”⁷ In such situation, the contract cannot be considered concluded at the moment

¹ Закон про акціонерні товариства, 2022 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, October, 24).

² Закон про акціонерні товариства, 2008 (втрата чинності з 01.01.2023 р.) (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=оскарження#w1_2> (2023, October, 24).

³ Закон про акціонерні товариства, 2022 (Верховна Рада України). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, October, 24).

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Роз'яснення про порядок застосування розділу XII Закону України «Про акціонерні товариства» щодо здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством розмічених ним акцій, 2010 (Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку). Офіційний сайт Верховної Ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr007312-10#top>> (2023, October, 24).

the demand is submitted, since there is no manifestation of the will of the other party – the company, which can deny the shareholder's right to demand the redemption of shares for some reasons. According to the position of the Supreme Court, "the current legislation expressly provides that a shareholder who is denied the right to demand the mandatory redemption of voting shares belonging to him by the company has the right to protect his direct legal interests by appealing the decision of the general meeting."¹ To our mind, the norm of part 3 of Art. 61 of the Law of Ukraine "On Stock Companies" can be applied precisely in such situation. However, for such claim to be admissible, it is necessary to have violations of the legislation, the statute, or the regulations on general meetings in the decision itself or in the procedure of its adoption (paragraph 1 of part 1 of Article 61 of the Law "On Stock Companies"). It seems that, according to the logic of Ukrainian legislator, the refusal of the company to exercise the right of the shareholder to demand the mandatory redemption of the voting shares belonging to him or the failure of shareholder to receive a response to his demand within 30 days from the day of sending it to the company's address is interpreted as the violation of the procedure for making the relevant decision provided for by the Law. In this case, the norm of part 3 of Art. 61 of the Law "On Stock Companies" is aimed specifically at protecting the right to demand the mandatory redemption of shares, and therefore it should not be applied to all cases of decision-making on matters provided for in part 1 of Art. 102 of this Law. If other violations were committed during the adoption of such decisions by the company, then the right to appeal such decision of the general meeting should not be conditioned by the refusal to exercise the right to demand the mandatory redemption of shares by the company, because this decision violates corporate rights and legal interests of the shareholder, in particular the right to participate in company management. These two legal mechanisms have different legal purposes. The appeal of the decision of the general meeting is aimed at protecting violated corporate rights and interests (it is important that such decision or the procedure for its adoption violates the requirements of the Law "On Stock Companies", other legal acts, the statute of a stock company or regulations on general meetings). And the demand for mandatory redemption of shares exists for the protection of the property interests of the shareholder whose corporate rights have not been violated (such right of demand arises even in the absence of violations on the part of the company). The third argument partly follows from the above.

Thirdly, as discussed above, part 1 of Art. 102 of the Law "On Stock Companies" provides that each shareholder – the owner of common shares of the company has the right to demand the mandatory redemption by the company of common shares belonging to him, if he had registered to participate in the general meeting and voted against the adoption of a decision by the general meeting on the exhaustive list of issues.² Thus, a shareholder in some cases does not have the right to demand the mandatory redemption of common shares belonging to him by the company, including cases when he did not participate in voting on the relevant issues. At the same time, the Law stipulates in any case that a shareholder can sue to court for protection of his infringed right only after his application to the company with a demand for the mandatory redemption of shares and receiving a written refusal from the company to exercise this right or failure to receive an answer to such demand within 30 days.

This approach can be criticized for the reason that Art. 55 of the Constitution of Ukraine guarantees everyone judicial protection of rights and freedoms of a person and a citizen³, and part 1 of Art. 16 of the Civil Code of Ukraine provides every person with the right to apply to court for the protection of his personal non-property or property right and interest.⁴ Article 8 of the Universal Declaration of Human Rights also states: "Everyone has the right to an effective remedy by the competent national tribunals for acts violating the fundamental rights granted him by the constitution or by law."⁵ The legislation of Ukraine proceeds from

¹ *Огляд правових позицій КГС ВС щодо застосування належних та ефективних способів захисту корпоративних прав, 2022* (Верховний Суд). *Єдиний державний реєстр судових рішень* <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/ogliady/2022_08_09_KGS.pdf> (2023, October, 24).

² *Закон про акціонерні товариства, 2022* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, October, 24).

³ *Конституція України, 1996* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#top>> (2023, October, 24).

⁴ *Цивільний кодекс України, 2003* (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України* <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (2023, October, 24).

⁵ *Universal Declaration of Human Rights, 1948* (The United Nations General Assembly). *The United Nations* <<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>> (2023, October, 24).

the rule that the right to judicial protection is unconditional. However, the shareholder who voted against the relevant decision can exercise his right to defense only in compliance with the procedure currently provided by the Law, and for the shareholder who did not participate in the vote this opportunity is lost, based on the literal interpretation of Article 61 of the Law. For example, if he was deprived of the opportunity to take part in the vote due to violation of the order of convening and notification of holding of the general meeting, then his corporate right to participate in management was thus infringed. As a rule, he should have the opportunity to appeal the decisions made by such meetings. However, if the adopted decisions relate to the issues provided for in the first part of Article 102 of this Law, then the right to appeal to court does not arise, because the shareholder does not have the right to demand the mandatory redemption of shares. The only option for such shareholder is to apply to the stock company for the mandatory redemption of his shares, even though his demand cannot be satisfied. The sole purpose of such appeal is to receive a written refusal to exercise the right to mandatory redemption of voting shares belonging to him by the company or failure to receive an answer to the request within 30 days in order to apply to court after following this procedure. Such complication of the possibility of exercising the right to protection seems to be unreasonable.

“The current legislation expressly provides that a shareholder who is denied the right to mandatory redemption of voting shares belonging to him by the company has the right to protect his direct legal interests by appealing the decision of the general meeting. ... The fact that a shareholder has the right to mandatory redemption of the company’s shares does not in any way prevent the exercise of his right to appeal this decision”. This legal position is set out in paragraphs 4.12, 4.13 of the decision of the Supreme Court dated 21.08.2019 in case No. 925/1224/18.¹ However, it seems that lack of the shareholder’s right to mandatory redemption of company’s shares should not become such an obstacle either.

IV. Conclusion

Considering the above, the expediency of the provision enshrined in part 3 of Art. 61 of the Law of Ukraine "On Stock Companies" is questionable, since the right to appeal a decision of a general meeting that violates the rights and legally protected interests of a shareholder should be unconditional and not depend on the issues on which the disputed decision was made. Moreover, this provision is aimed only at protection of the right to demand the mandatory share redemption. In this regard, it should be included in the article that directly regulates the procedure for shareholders to exercise the right to demand the mandatory share redemption and provide for the consequences of the company not following the relevant procedure. At the same time, there is no reason to extend this procedure of appealing the decision of the general meeting to all cases when the decision is made on the issues provided for in part 1 of Art. 102 of the Law.

Summarizing the stated positions, it seems appropriate to exclude part 3 from Art. 61 of the Law of Ukraine "On Stock Companies." Instead, we suggest to supplement Article 103 on mandatory share redemption with part 5 of the following content: “In case the stock company does not comply with the requirements of part 2 of this Article and gives to the shareholder a written refusal to exercise the right to the mandatory redemption of the voting shares belonging to him, or in case that the shareholder does not receive an answer to his demand within 30 days from the day it is sent to the company’s address in accordance with the procedure provided for by this Law, a shareholder may appeal the decision of the general meeting, which became the basis for demanding the mandatory redemption by the company of the voting shares belonging to him.”

References:

1. *Zakon pro akcionerni tovarystva, 2022* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [The Law on Stock Companies, 2022 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine] <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#n1181>> (2023, October, 24). [in Ukrainian].
2. *Zakon pro akcionerni tovarystva, 2008* (vtrata chynnosti z 01.01.2023) (Verkhovna Rada Ukrayiny) [The Law on Stock Companies, 2008 (lapse of validity since January 01. 2023) (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17?find=1&text=оскарження#w1_2> (2023, October, 24). [in Ukrainian].
3. *Tsyvilnyy kodeks, 2003* (Verkhovna Rada Ukrayiny) [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (2023, October, 24). [in Ukrainian].

¹ *Постанова у справі № 925/1224/18, 2019* (Верховний Суд України). *Єдиний державний реєстр судових рішень* <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83822373>> (2023, October, 24).

4. *Rozjasnennya pro poryadok zastosuvannya rozdilü XII Zakonu Ukraïny "Pro acionerni tovarystva" shodo zdïysnennya obov'язkovoho vykupu akcionernym tovarystvom rozmishchenyh nym akcij*, 2010 (Derzavna Komisija z Cïnyh Paperiv ta Fondovoho Rynku) [The Clarification on the procedure for applying Chapter XII of the Law of Ukraine "On Stock Companies" regarding the mandatory redemption by the stock company of shares placed by it", 2010 (The State Commission for Securities and the Stock Market)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukraïny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr007312-10#top>> (2023, October, 24). [in Ukrainian].
5. *Ohlad pravovyh pozycij KHS VS shodo zastosuvannya nalezhnyh ta efektyvnyh sposobiv zahystu korporatyvnyh prav*, 2022 [Review of the legal positions of the Supreme Court regarding the application of proper and effective methods of protection of corporate rights, 2022]. *Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen* [Unified state register of court decisions] <https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/oglyady/2022_08_09_KGS.pdf> (2023, October, 24). [in Ukrainian].
6. *Konstytucija Ukraïny, 1996* (Verkhovna Rada Ukraïny). [The Constitution of Ukraine, 1996 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukraïny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#top>> (2023, October, 24). [in Ukrainian].
7. *Postanova u spravi № 925/1224/18, 2019* (Verhovnyi Sud Ukraïny) [Resolution in the case No. 925/1224/18, 2019 (The Supreme Court of Ukraine)] *Yedynny derzhavnyy reyestr sudovykh rishen* [Unified state register of court decisions] <<https://reyestr.court.gov.ua/Review/83822373>> (2023, October, 24). [in Ukrainian].
8. *Universal Declaration of Human Rights*, 1948 (The United Nations General Assembly). *The United Nations* <<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>> (2023, October, 24). [in English].

Zveme vás k účasti v časopise!

EVROPSKÝ POLITICKÝ A PRÁVNÍ DISKURZ

Časopis vychází šestkrát ročně.

Články pro zveřejnění v **prvním (únor)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. ledna a musí být publikovány do dne 28. února.

Články pro zveřejnění v **druhém (duben)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. března a musí být publikovány do dne 30. dubna.

Články pro zveřejnění v **třetím (červen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. května a musí být publikovány do dne 30. června.

Články pro zveřejnění v **čtvrtém (srpen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 1. srpna a musí být publikovány do dne 31. srpna.

Články pro zveřejnění v **pátém (říjen)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. září a musí být publikovány do dne 31. října.

Články pro zveřejnění v **šestém (prosinec)** dílu časopisu jsou přijímány do dne 28. listopada a musí být publikovány do dne 31. prosince.

Požadávky k rukopisům:

Objem - 10 - 30 stránek.

Jazyk článků – česky, ukrajinský, angličtina, francouzština, němčina.

U článků podávaných v libovolném jazyce, nezbytně v angličtině musí být uvedeno :

Anotace objemem 1800-1900 znaků, název článku a úplná informace o autorovi: jméno a příjmení, titul, akademický titul, pracovní funkce, postavení, zaměstnání.

Poznámky pod čarou – na každé stránce.

Odkazy na zdroje na konci článku - volitelný.

Bibliografické popisy zdrojů a odkazy by měly být poskytovány na základě norem APA (American Psychological Association).

Ilustrace k článkům (grafické a výkresy) musí být uvedený ve formátu

TIFF nebo JPEG (každá postava v samostatném souboru/dokumentu).

Všimněte si, prosíme, při zpracování ilustrací že v časopisu není použit barevný tisk.

Rukopisy které nesplňují tyto technické požadavky redakční kolégie neregistruje a nebude probírat s účelem tisku a zveřejnění.

Adresa pro korespondenci:

E-mail: admedit@eppd13.cz

eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Adresa:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

PŘÍKLADY ÚPRAVY BIBLIOGRAFICKÉHO POPISU ZDROJŮ A LITERATURY DLE POŽADAVKŮ APA-STYLE

Všeobecná pravidla:

Bibliografický popis zdrojů a literatury v odkazech na každé stránce a v transliterovaném seznamu literatury (references) musí být zpracován na základě norem APA-Style, v souladu s požadavky APA (American Psychological Association). Níže jsou uvedeny příklady zpracování nejběžnějších bibliografických zdrojů. Více informace dostanete na stránce <http://www.apastyle.org>.

Při úpravě bibliografických popisů zdrojů a literatury dejte si pozor na způsob psaní: rovně a kurzivou (*Italic*) a také na postupnost umístění prvků odkazu.

Paginální odkazy na zdroje a literaturu se uvádí v původním jazyce (v jazyce originálů), totiž nepřekládají se a netransliterují se. Citace jsou také uváděny v původním jazyce článku.

Seznam literatury (references) na konci článku se uvádí latinkou. Pokud se musí uvést odkaz na články v písmu cyrilici (včetně článků v ukrajinštině nebo v ruštině) otištěné dříve v časopisech a sbírkách, doporučujeme tuto variantu struktury bibliografických odkazů v sekci References:

- Jméno a příjmení autora/-ů (transliterace);
- Transliterovaný název článku a jeho překlad v angličtině, který má být umístěn v hranatých závorkách: [];
- Název zdroje (transliterace) a překlad jeho názvy v jazyce anglickém: [];
- Výchozí údaje s anglickým zápisem.

V seznamu literatury (references) místo vydání pro zdroje v jazyce anglickém a ukrajinském se uvádí v angličtině, a název nakladatelství se transliteruje.

Pro automatickou transliteraci názvů zdrojů v písmu cyrilici dá se použít další stránky:

- pro zdroje v ruštině: <http://www.translit.ru>,
- pro zdroje v ukrajinštině: <http://www.slovyk.ua/services/translit.php>.

Odkaz na web-zdroje se má sestavit dalším způsobem: jméno autora web-stránky, název stránky, název web-stránky (píše se kurzivou (*Italic*)), adresu web-stránky oddělenou znaky < >: <URL> a pokud je možné datum poslední návštěvy/ náhledu web-stránky v zaoblených závorkách: () . Název měsíce nahlédnutí do web-stránky se uvádí v jazyce článku.

Pro vaše pohodlí jsou následující příklady uvádění zdrojů a literatury rozděleny podle typu zdroje, a každý se uvádí ve dvou variantách po sobě: první je příklad odkazu na každé stránce, druhý je příklad odkazu na stejný zdroj, jenže jak se má uvádět v seznamu literatury (references).

Monografie:

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co, 99-100.

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co. [in English].

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan, 5.

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan. [in English].

Тарасов, В. (1997). *Советская дипломатия в период Корейской войны (1950-1953)*. Москва: Научная книга, 134-150.

Tarasov, V. (1997). *Sovetskaya diplomatiya v period Koreyskoy voynyi (1950-1953)* [Soviet diplomacy during the Korean War (1950-1953)]. Moskva: Nauchnaya kniga. [in Russian].

Калюжнова, Н.Я. Лидина, К.Л. Якобсона, А.Я. (2003). *Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность*. Москва: ТЕИС, 14-21.

Kaljuzhnova, N.Ja., Lidina, K.L., Jakobsona, A.Ja. (2003). *Region na perekrestke Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost* [The region at the crossroads of the East and West: globalization and competitiveness]. Moscow: TEIS. [in Russian].

Článek v časopise:

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714.

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75.

doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55>

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmaterialního štěpení na substátních úrovních.

Central European Political Studies Review, 19(1), 55-75. doi:<http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55> [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67.

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67. [in English].

Задорожній, О., Медведєва, М. (2006). Імплементация міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*, 1, 64-76.

Zadorozhnyi, O., Medvedieva, M. (2006). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv zakhystu prav liudyny v sferi borotby z infektsiynymy khvorobamy v natsionalnomu pravi Ukrainy [Implementation of international human rights standards to combat infection disease in domestic law Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], no. 1, 64-76. [in Ukrainian].

Teze a myšlenky konference:

Григор'єва, Х.А. (2016). Правові аспекти приватного інвестування у створення сільськогосподарських кооперативів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса)*, 1, 557-559.

Grigorieva, H.A. (2016). Pravovi aspekti privatnogo investuvannya u stvorennia silskogospodarskikh kooperativiv. [Legal aspects of private investment in the creation of agricultural cooperatives]. *Pravovi ta instituciijni mekhanizmi zabezpechennya rozvitku derzhavi ta prava v umovah evrointegracii: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktichnoi konferencii (20 travnya 2016 r., m. Odesa)*. [Legal and institutional mechanisms the development of state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odesa)], 1. 557-559. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.

Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tлумachennya statti 152 Kriminal'nogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravove zhyttya suchasnoi Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovoї konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.)* [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Odkazy na web-stránky:

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> (2017, лютий, 01).

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> [in English]. (2017, February, 01).

Hadiz, V.R., Chryssogelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> (2017, сентябрь, 18).

Hadiz, V.R., Chryssogelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> [in English]. (2017, September, 18).

Документы, на основании которых власти РФ запрещают деятельность Меджлиса 2016. *15 минут*. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhlisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> (2017, ию).

Dokumenty, na osnovanii kotoryh vlasti RF zapreshhajut dejatel'nost' Medzhlisa 2016. [Documents on the basis of which the authorities of the Russian Federation prohibit the activities of the Mejlis]. *15 minut*. [15 minutes]. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhlisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> [in Russian]. (2017, June, 22).

Odkazy na právní předpisy a právní dokumentaci:

Zákony a nařízení:

Закон про виконавче провадження ст. 24. 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Zakon pro vykonavche provadzhennya 1999 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on Enforcement 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 194. [in Ukrainian].

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6. 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21).

Tsyvil'nyy kodeks 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiyyny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian]. (2013, листопад, 21).

Директива о развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой 2015 (Президент Республики Беларусь). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> (05 мая 2017).

Direktiva o razvitií dvustoronnih otnoshenij Respubliki Belarus' s Kitajskoj Narodnoj Respublikoj 2015 (Prezident Respubliki Belarus'). [The Directive of the bilateral relations development of the Republic of Belarus with People's Republic of China 2015 (The President of the Republic of Belarus)]. *Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'*. [National legal Internet-portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> [in Russian]. (2017, May, 05).

Проект Закону про виставкову діяльність в Україні 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> (01 грудня 2005).

Proekt Zakonu pro vystavkovu dijal'nist' v Ukraini 2005 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Draft Law on Exhibition Activity in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> [in Ukrainian]. (2005, December, 01).

Dohody, konvence, doporučení

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21 листопада 2016).

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> [in English]. (2016, November, 21).

Рекомендация о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение 2004 (Международная организация труда). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21 листопада 2013).

Rekomendacija o razvitii ljudskih resursov: obrazovanie, podgotovka kadrov i nepreryvnoe obuchenie 2004 (Mezhdunarodnaja organizacija truda) [Recommendation on human resources development: education, training and continuing education 2004 (International Labor Organization)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> [in English]. (2013, November, 21)

Dvoustranné dohody

Угода про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування 2012 (Кабінет Міністрів України та Уряд Російської Федерації) *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Ugoda pro spivrobotnytstvo v galuzi aviatsynogo poshuku i ryatuvannya 2012 (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Rosiys'koyi Federatsiyi) [Agreement on cooperation in the field of aviation search and rescue 2012 (Cabinet of Ministers of Ukraine and Government of the Russian Federation)]. *Oficijnyj visnik Ukrayiny* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 130. [in Ukrainian].

Soudní dokumentace

Dokumentace Mezinárodního soudu

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> (12 вересня 2017)

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> [in English]. (2017, September 12)

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1. [in English].

Kauzy [soudní jednání] ECHR (do 31. října 1998)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A.

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A. [in English].

Kauzy [soudní jednání] ECHR (od 1. listopadu 1998)

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II.

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II. [in English].

Soudní rozhodnutí soukromých zemí

Постановление по делу № 16-П [2013] КС РФ. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (21 июня 2016).

Postanovlenie po delu № 16-P [2013] KS RF. [Resolution in the case No. 16-P [2013] of the Constitutional Court of the Russian Federation]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> [in Russian] (2016, June 21).

Become a Contributor for the Journal**EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE**

The Journal is issued 6 times per year.

Articles for publication in the first (February) issue of the journal are accepted until January, 28 and will be published until February, 28.

Articles for publication in the second (April) issue of the journal are accepted until March, 28 and will be published until April, 30.

Articles for publication in the third (June) issue of the journal are accepted until May, 28 and will be published until June, 30.

Articles for publication in the fourth (August) issue of the journal are accepted until August, 1 and will be published until August, 31.

Articles for publication in the fifth (October) issue of the journal are accepted until September, 28 and will be published until October, 31.

Articles for publication in the sixth (December) issue of the journal are accepted until November, 28 and will be published until December, 31.

Deadlines for acceptance of articles to the relevant journal issues are approximate. The editorial board may arbitrarily change these dates because of the large number of articles in the editorial portfolio. The dates of journal's publishing are unchangeable: the end of each pair of months.

Requirements to manuscripts

Page Limit is 10 – 30 pages.

The language of articles is Czech, Ukrainian, English, Polish, French and German.

For an article in any language, the following is required in English:

an abstract (1800-1900 characters),

a title of the article and complete data of an author – full first and last name, academic title, academic degree, position, and place of employment.

Footnotes are allowed, no endnotes.

Bibliography after the article is optional.

Bibliography should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA).

Illustrations to articles (graphics and images) should be submitted in the TIFF or JPEG format (each image in a separate file). While preparing illustrations authors should take into account that colour printing is not available in the Journal.

The editorial board do not register and do not review for publication manuscripts that do not comply with the aforementioned requirements.

Address for service:

E-mail: admedit@eppd13.cz

eppd13@gmail.com

ediskurs@gmail.com

Web: <http://eppd13.cz>

Mailing Address:

BEROSTAV DRUŽSTVO, Vlastislavova 562/15, 140 00, Praha 4 – Nusle

RULES AND EXAMPLES OF REFERENCING ACCORDING TO APA-STYLE REQUIREMENTS

General rules:

Bibliographic descriptions of sources and literature in footnotes and transliterated list of sources (references) should be arranged in accordance with the agreements of the American Psychological Association (APA). Below are examples of how to arrange the most common bibliographic sources. For more information see: <http://www.apastyle.org>

When arranging bibliographic descriptions of sources and literature it is necessary to consider regular and cursive (*Italic*) text fonts, as well as the sequence of elements in a reference.

Footnotes should be provided in the original language of a source to which you refer, that is, they are not translated or transliterated. Quotes within the article should be provided in the language of the article.

References at the end of the article should be Latinized. When making bibliographic references to Cyrillic (including Ukrainian and Russian) articles, published in journals and almanacs, we strongly recommend the following structure of references:

- Name of author/authors (transliterated);
- original title of the article transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [];
- original title of the source transliterated by Latin symbols and its English translation in square brackets [];
- publisher's imprint information in English.

In References, when indicating a city of publication both in English and Cyrillic sources, the name of the city should be given in English, while the name of the publishing house should be transliterated.

For automatic transliteration of Cyrillic sources, you can use the following resources <http://www.translit.ru> – for sources in Russian; and <http://www.slovnyk.ua/services/translit.php> – for sources in Ukrainian.

When arranging references on website materials, a reference should include author's name, title of the page, name of the site (*typed in Italic font*), site address <URL>, marked by <> symbols, and, if possible, the date when this page was last browsed (in round brackets). The month is provided in the language of the article.

For your convenience, below you can see examples of arranging bibliographic descriptions of sources and literature organized by source type; each one is given in two formats sequentially: the first one is the footnote example; the second is the example of arranging the same source in References.

Monograph:

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co, 99-100.

Denning, D.E. (1998). *Information Warfare and Security*. Boston: Addison-Wesley Pub. Co. [in English]

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan, 5.

Somit, A., Peterson, S. (2005). *The Failure of Democratic Nation Building: Ideology Meets Evolution*. New York: Palgrave Macmillan. [in English]

Тарасов, В. (1997). *Советская дипломатия в период Корейской войны (1950-1953)*. Москва: Научная книга, 134-150.

Tarasov, V. (1997). *Sovetskaya diplomatiya v period Koreyskoy voynyi (1950-1953)* [Soviet diplomacy during the Korean War (1950-1953)]. Moskva: Nauchnaya kniga. [in Russian]

Калюжнова, Н.Я. Лидина, К.Л. Якобсона, А.Я. (2003). *Регион на перекрестке Востока и Запада: глобализация и конкурентоспособность*. Москва: ТЕИС, 14-21.

Kaljuzhnova, N.Ja., Lidina, K.L., Jakobsona, A.Ja. (2003). *Region na perekrestke Vostoka i Zapada: globalizacija i konkurentosposobnost* [The region at the crossroads of the East and West: globalization and competitiveness]. Moscow: TEIS. [in Russian].

Journal article:

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714.

Bakircioglu, O. (2007). The Application of the Margin of Appreciation Doctrine in Freedom of Expression and Public Morality Cases. *German Law Journal*, 8, 07, 713-714. [in English].

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmateriálního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55

Musilová, K. (2017). Možnosti aplikace konceptu postmaterialního štěpení na substátních úrovních. *Central European Political Studies Review*, 19(1), 55-75. doi:http://dx.doi.org/10.5817/CEPSR.2017.1.55 [in Czech].

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67.

Nye, J.S., Owens, W.A. (1996). America's Information Edge. *Foreign Affairs*, March/April, 49-67. [in English].

Задорожній, О., Медведєва, М. (2006). Імплементация міжнародних стандартів захисту прав людини в сфері боротьби з інфекційними хворобами в національному праві України. *Український часопис міжнародного права*, 1, 64-76.

Zadorozhnyi, O., Medvedieva, M. (2006). Implementatsiia mizhnarodnykh standartiv zakhystu prav liudyny v sferi borotby z infektsiynymy khvorobamy v natsionalnomu pravi Ukrainy [Implementation of international human rights standards to combat infection disease in domestic law Ukraine]. *Ukrainskyi chasopys mizhnarodnoho prava* [Ukrainian Journal of International Law], no. 1, 64-76. [in Ukrainian].

Conference paper:

Григор'єва, Х.А. (2016). Правові аспекти приватного інвестування у створення сільськогосподарських кооперативів. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 травня 2016 р., м. Одеса)*, 1, 557-559.

Grigorieva, H.A. (2016). Pravovi aspekti privatnogo investuvannya u stvorennia silskogospodarskikh kooperativiv. [Legal aspects of private investment in the creation of agricultural cooperatives]. *Pravovi ta instituciyni mekhanizmi zabezpechennya rozvitku derzhavi ta prava v umovah evrointegracii: materiali Mizhnarodnoi naukovopraktichnoi konferencii (20 travnya 2016 r., m. Odesa)*. [Legal and institutional mechanisms the development of state and law in the conditions of European integration: materials of the International Scientific and Practical Conference (May 20, 2016, Odesa)], 1. 557-559. [in Ukrainian].

Давиденко, М.Л., Сірик, О.М. (2013) Сучасні проблемні питання тлумачення статті 152 Кримінального кодексу України. *Правове життя сучасної України: матеріали Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.)*, 2, 284-285.

Davidenko, M.L., Sirik, O.M. (2013) Suchasni problemni pitannya tлумachennya statti 152 Kriminal'nogo kodeksu Ukraini. [Current issues of interpretation of Article 152 of the Criminal Code of Ukraine]. *Pravove zhittya suchasnoi Ukraini: materialy Mizhnarodnoi naukovoi konferencii profesorsko-vikladackogo ta aspirantskogo skladu (m. Odesa, 16-17 travnya 2013 r.)* [The Legal Life of Modern Ukraine: Materials of the International Scientific Conference of the Teaching and Postgraduate Students (Odessa, May 16-17, 2013)], 2, 284-285. [in Ukrainian].

Web-link:

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> (2017, лютий, 01).

Salway, S. Contributions and challenges of cross-national comparative research in migration, ethnicity and health: insights from a preliminary study of maternal health in Germany, Canada and the UK. *US National Library of Medicine National Institutes of Health*. <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3146864>> [in English]. (2017, February, 01).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> (2017, сентябрь, 18).

Hadiz, V.R., Chrysosgelos A. Populism in world politics: A comparative cross-regional perspective. *International Political Science Review: SAGE Journals*. <<http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0192512117693908>> [in English]. (2017, September, 18).

Документы, на основании которых власти РФ запрещают деятельность Меджлиса 2016. *15 минут*. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhliisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> (2017, ию).

Dokumenty, na osnovanii kotoryh vlasti RF zapreshhajut dejatel'nost' Medzhliisa 2016. [Documents on the basis of which the authorities of the Russian Federation prohibit the activities of the Mejlis]. *15 minut*. [15 minutes]. <<http://15minut.org/article/dokumenty-na-osnovanii-kotoryh-vlasti-rf-zapreshhayut-deyatelnost-medzhliisa-foto-2016-02-15-19-18-31>> [in Russian]. (2017, June, 22).

References to legislative acts and legal documents

Laws and regulations

Закон про виконавче провадження ст. 24. 1999 (Верховна Рада України). *Офіційний вісник України*, 19, 194.

Zakon pro vykonavche provadzhennya st. 24. 1999 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Law on Enforcement 1999 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj visnik Ukrainy* [Official Bulletin of Ukraine], 19, 194. [in Ukrainian].

Цивільний кодекс, ст. 56, гл. 6. 2003 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> (2013, листопад, 21)

Tsyvil'nyy kodeks 2003 (Verkhovna Rada Ukrainy). [Civil Code 2003 (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy*. [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/page5>> [in Ukrainian]. (2013, листопад, 21).

Директива о развитии двусторонних отношений Республики Беларусь с Китайской Народной Республикой 2015 (Президент Республики Беларусь). *Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь*. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> (05 мая 2017). *Direktiva o razvitiu dvustoronnih otnoshenij Respubliki Belarus' s Kitajskoj Narodnoj Respublikoj 2015* (Prezident Respubliki Belarus'). [The Directive of the bilateral relations development of the Republic of Belarus with People's Republic of China 2015 (The President of the Republic of Belarus)]. *Nacional'nyj pravovoj Internet-portal Respubliki Belarus'*. [National legal Internet-portal of the Republic of Belarus]. <http://www.pravo.by/upload/docs/op/P01500005_1441141200.pdf> [in Russian]. (2017, May, 05).

Проект Закону про виставкову діяльність в Україні 2005 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> (01 грудня 2005).

Proekt Zakonu pro vystavkovu dijal'nist' v Ukraini 2005 (Verkhovna Rada Ukrainy). [The Draft Law on Exhibition Activity in Ukraine (Verkhovna Rada of Ukraine)]. *Oficijnyj sayt Verkhovnoyi Rady Ukrainy* [The official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=25190> [in Ukrainian]. (2005, December, 01).

Agreements, conventions, recommendations

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> (21 листопада 2016).

International Covenant on Civil and Political Rights 1966 art 2. (General Assembly of the United Nations) <<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20999/volume-999-I-14668-English.pdf>> [in English]. (2016, November, 21).

Рекомендация о развитии людских ресурсов: образование, подготовка кадров и непрерывное обучение 2004 (Международная организация труда). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> (21 листопада 2013).

Rekomendacija o razvitii ljudskih resursov: obrazovanie, podgotovka kadrov i nepreryvnoe obuchenie 2004 (Mezhdunarodnaja organizacija truda) [Recommendation on human resources development: education, training and continuing education 2004 (International Labor Organization)]. *Ofitsiynny sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny* [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_532> [in English]. (2013, November, 21).

Bilateral agreements

Угода про співробітництво в галузі авіаційного пошуку і рятування 2012 (Кабінет Міністрів України та Уряд Російської Федерації) *Офіційний вісник України*, 29, 130.

Ugoda pro spivrobitnytstvo v galuzi aviatsiynogo poshuku i ryatuvannya 2012 (Kabinet Ministriv Ukrayiny ta Uryad Rosiys'koyi Federatsiyi) [Agreement on cooperation in the field of aviation search and rescue 2012 (Cabinet of Ministers of Ukraine and Government of the Russian Federation)]. *Oficijnyj visnik Ukrayiny* [Official Bulletin of Ukraine], 29, 130. [in Ukrainian].

Judicial documents

Documents of the International Court of Justice

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> (12 вересня 2017)

Case concerning pulp mills on the river Uruguay. Argentina v. Uruguay [2007]. ICJ <<http://www.icj-cij.org/files/case-related/135/15427.pdf>> [in English]. (2017, September 12)

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1.

The Vienna Convention on Consular Relations. Germany v. USA. (Request for the Indication of Provisional Measures: Order) General List No 104 [1999] ICJ 1. [in English].

ECHR cases (until October 31, 1998)

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A.

Delta v. France (Article 50), 30 January 1990, § 38, Series A no. 191-A. [in English].

ECHR cases (after November 1, 1998)

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II.

Campbell v. Ireland, no. 45678/98, § 24, ECHR 1999-II. [in English].

Judicial decisions of individual countries

Постановление по делу № 16-П [2013] КС РФ. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> (21 июня 2016).

Postanovlenie po delu № 16-P [2013] KS RF. [Resolution in the case No. 16-P [2013] of the Constitutional Court of the Russian Federation]. <http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_148711/> [in Russian] (2016, June 21).